

RODINA A ZODPOVEDNÉ RODIČOVSTVO DNES

*Spravodajca Slovenskej spoločnosti pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo
Poradové číslo 6/2004*

august2004

O B S A H

Z Redakčného stola

***TÉMA: RODINNÁ POLITIKA CITLIVÁ NA VÝVOJ
OBYVATEĽSTVA AKO DLHODOBÁ ÚLOHA***

Informácie z domova

Informácie zo zahraničia

Naše stanoviská k aktuálnym otázkam

Bibliografické informácie

Motto:

Prítomnosť detí môže urobiť
svet lepším...

Z redakčného stola

Otázky týkajúce sa vývoja a štruktúry obyvateľstva sa stali aktuálnou témou v celej Európe, nielen v jej západnej časti, ale postupne stále viac aj v postkomunistických krajinách strednej a východnej Európy, ktoré donedávna preukazovali vlastné demografické vývojové trendy. Riaditeľ Centra Inštitútov pre manželstvo a rodinu v Nemecku René Schmidpeter to v marci 2004 na pôde Inštitútu pre manželstvo a rodinu (Institut für Ehe und Familie) vo Viedni zdôvodňuje takto: „Rôzne indikátory upozorňujú na to, že situácia rodín a detí v Nemecku ako aj v mnohých iných európskych krajinách sa v priebehu posledných rokov stále zhoršuje. Ide najmä o tieto indikátory: veľmi nízka miera pôrodnosti, vysoký počet detí a mladistvých, ktorí žijú pod úrovňou životného minima, pokles sobášnosti a nárast rozvodovosti. Všetky tieto vývojové tendencie ukazujú, že rodina stále menej môže plniť svoju dôležitú úlohu v spoločnosti... Znížená výkonnosť rodiny prináša už aj prvé negatívne vplyvy na ostatné spoločenské systémy našej spoločnosti, ako je napríklad systém vzdelávania, zdravotníctvo, ekonomický systém atď. Je stále zrejmejšie, že doteraz praktizovaná štátna sociálna rodinná politika naráža na svoje hranice a už nedokáže adekvátne riešiť naliehavé problémy spoločnosti“.

Nikto pravdepodobne nespochybní skutočnosť, že rodina je kľúčom k vývoju obyvateľstva a k utváraniu jeho štruktúry. Čo sa však stalo s rodinou, lepšie povedané so spoločnosťami v Európe i v iných vyspelých krajinách, že sa tak radikálne zmenili parametre života mnohých rodín: ich stabilita, vzťahová kvalita, plodnosť? Aké sú prognózy do budúcnosti?

Tie musíme odvodzovať od poznaných systémových i konkrétnych osobnostných príčin týchto javov.

Domnievam sa, že naše poznávanie príčin by malo sledovať minimálne tieto dve úrovne. Po prvé: *úroveň jednotlivcov a ich rodín*. Akí ľudia si zakladajú rodiny? Čo očakávajú od rodiny pre svoj osobný život? Mladí ľudia očakávajú od rodiny šťastie, tak hovoria výskumy. Ale najskôr si odskúšajú to a ono, až neskôr si založia rodinu, zatiaľ si to vyskúšame tak nezáväzne, uvidíme, či nám to vydrží. Pri tomto uvažovaní deti sú často mimo kalkulácie. Rodičia sa dnes v stále väčšej miere stávajú rodičmi iba jedného dieťaťa. Je to iba z ekonomických dôvodov? Ak porovnáme životnú úroveň v západnej a strednej a východnej časti Európy a počty detí v rodinách, je zrejme, že ekonomické dôvody nie sú hlavnou príčinou odmietania detí tam i u nás.

Pozitívny fenomén viacdenných rodín so zodpovednou výchovou detí žiaľ nedokáže vyvážiť výpadok počtu detí. Napriek tomu, že počet detí žijúcich napríklad na Slovensku vo viacdenných rodinách - pri súčasnom poklese podielu viacdenných rodín - relatívne stúpa.

Po druhé: *úroveň celej spoločnosti*. Čo očakáva spoločnosť od konkrétnych rodín? Že dobre vychovávajú budúce ženy a budúci mužov - občanov, pracovníkov, otcov a matky, podnikateľov, vedcov, pedagógov. Že nebude pribúdať rodín, ktoré by boli príťažou pre spoločnosť svojou nezodpovednosťou vo výchove a v hmotnom zabezpečení vývoja detí alebo vzťahovými patológiami. Že rodiny zabezpečia určitú mieru reprodukcie spoločnosti...

Uplatňované *systémy štátnej sociálnej politiky*, zamerané na jednotlivých členov rodín a nie na rodiny ako celok, však atomizujú rodiny. Ľudské práva jednotlivých členov rodiny, aplikované bez dôrazu na zodpovednosť, ktorá ku právam logicky prislúcha, a bez rodinného kontextu tak isto atomizujú rodiny. Ba niekedy sa práva jednotlivých členov rodiny stavajú proti sebe: práva detí proti právam rodičov, práva žien proti právam mužov, práva mužov voči právam žien, práva zdravých voči právam chorých alebo zdravotne postihnutých. Tak postmoderný „človek práva“ (Igor Smelý) môže na svoju vlastnú škodu oslabovať prirodzené a logické smerovanie ľudí ku vzájomnej spolupráci, v rodine i mimo rodinu.

Masmédiá, tvorcovia klímy v spoločnosti, často predkladajú svojim zákazníkom vzory spochybňujúce reálnu možnosť stabilných manželských vzťahov a usporiadanej rodiny. Tým nepriamo i priamo môžu oslabiť dôležitosť rodinných hodnôt a tak prispieť významným podielom ku oslabeniu (destabilizácii) rodiny.

Trh práce prejavuje svoj vplyv na rodinu veľmi paradoxným spôsobom. Nárokuje si od pracovníkov/pracovníčok, aby boli disponibilní v čase aj priestore, aby boli slobodní od osobných, ba i rodinných väzieb, hoci to môže vážne narúšať ich rodinné spolužitie. Trh práce odmieta pracovné sily s materskými/otcovskými záväzkami, ktoré sú v určitom období života dieťaťa nenahraditeľné. Avšak v dlhodobej perspektíve a vlastne vždy trh práce potrebuje psychicky, fyzicky a morálne konsolidovanú pracovnú silu, so schopnosťou tvorivej práce a spolupráce. Prameňom takto pripravenej pracovnej sily je práve vzťahovo stabilná a zdravá rodina.

O tomto chceme viac hovoriť v tomto čísle nášho informačného listu, v rubrikách *Téma* a *Naše stanoviská*. Ponúkame to našim cteným čitateľom a čitateľkám ako podnet na uvažovanie a konanie.

Vydavateľ

TÉMA: RODINNÁ POLITIKA CITLIVÁ NA VÝVOJ OBYVATEĽSTVA AKO DLHODOBÁ ÚLOHA

Dr. Max Wingen, Bonn

Najnovšie môžeme v Nemecku pozorovať výrazný posun – prinajmenšom v určitej oblasti spoločenských politík – v ich hodnotení vývoja pôrodnosti, ktorý už dávnejšie vyvoláva znepokojenie. Dôsledky veľmi nízkej pôrodnosti boli síce už dávnejšie kriticky analyzované s ohľadom na rôzne oblasti hospodárskeho života, na vývoj trhu práce, sociálnych poisťných systémov, školstva a vzdelávania. Diskusia sa však v podstate vždy obmedzila na opatrenia spomenutých spoločenských politík zamerané na prispôbenie sa vývoju. Názorným príkladom tohto pasívneho prístupu je záverečná správa poslaneckej komisie Nemeckého spolkového snemu („Demografická zmena – výzvy našej starnúcej spoločnosti voči jednotlivcom a politike“, 1/), predložená začiatkom roka 2002. Táto správa obsahovala síce celý rad „odporúčaní“, avšak významným spôsobom opomenula vyrovnať sa čo i len v rovine úvah so spoločensko-politickými a rodinno-politickými súvislosťami úrovne pôrodnosti. Rôznorodé účinky posunov v demografických štruktúrach vzbudili osobitnú pozornosť v nedávnej diskusii o reforme financovania systémov sociálneho zabezpečenia. Avšak aj mimo tejto dimenzie príjmovej politiky neslobodno prehliadať účinky, ktoré stoja oveľa menej v zornom poli každodenných politických diskusií a dotýkajú sa stability našej spoločnosti a jej súdržnosti. Sem patrí napríklad téma o osobných sociálnych službách v budúcnosti, teda o „opatrovateľských rukách“ v postupne starnúcej spoločnosti. Aj v iných oblastiach života sa rysujú hlboko siahajúce účinky, na ktoré naša spoločnosť sotva je pripravená, veď nemá žiadnu skúsenosť s prudkým poklesom obyvateľstva.

Ambivalentnosť spoločenského vývoja sa prejaví v tom, že rodina ako sociálna a solidárna sieť sa pre svojich členov stane dôležitejšou a na druhej strane príbuzenské podporné systémy pre ľudí bez vlastného potomstva stratia na váhe, lebo budú vyžadovať viac pôsobenie mimo rodinných podporných systémov. Aj v tom, že – nakoľko dynamika hospodárskeho vývoja vyžaduje kreativitu a inovačnú schopnosť, ale aj profesionálnu mobilitu – silne starnúca spoločnosť na pozadí procesu globalizácie bude oveľa ťažšie fungovať ako „mladá“ spoločnosť.

Odtabuizovanie politiky na podporu pôrodnosti

Medzitým zazneli výrazné hlasy zo Spolkovej vlády a z jej koalíčných strán, ako aj z opozície (relatívne skôr z CSU) a jednoznačne konštatovali, že úroveň pôrodnosti v Nemecku je proste príliš nízka. Čistá miera reprodukcie je už dlhé roky zhruba o jednu tretinu pod záchovnou úrovňou. Ak by mala byť dosiahnutá záchovná úroveň, musela by byť táto hodnota o 50 % vyššia. Určitá podpora pôrodnosti sa teda javí primeraná závažnosti problému a dnes už neprotirečí „politickú korektnosť“. Spolková ministerka rodiny pani Renate Schmidt sa v jeseni 2003 vyjadrila za takú rodinnú politiku, ktorá by bola „citlivá na vývoj obyvateľstva“. V odbornom stanovisku profesora Rürupa, ktorý si pani ministerka vyžiadala koncom roka 2003, sa tak isto zdôrazňuje nevyhnutnosť určitej podpory pôrodnosti. Postupne si získava pôdu názor, že na zmeny v štruktúre a vývoji obyvateľstva s ohľadom na dlhodobé účinky demografických procesov – demografi tu používajú aj pojem „demografická pomalosť“ – by sa nielen malo aktívne reagovať, ale aj ísť ku podstate, a v tomto zmysle radikálne pôsobiť v prospech predpokladov vyváženej demografickej štruktúry.

Takýto vývoj v politickom prostredí a v časti sociálneho a ekonomického výskumu, ktorý je v dialógu s politikou, je potešiteľný. Zdá sa byť primeraný, aby sa konečne prekonalo dlhodobé prevládajúce tabuizovanie otázky, ako sa postaviť k hrozivej situácii v oblasti pôrodnosti z hľadiska spoločenskej a rodinnej politiky v konfrontácii s generatívnym správaním mladých párov (s ich rozhodovaním mať alebo nemať deti, pozn. prekl.). Tieto

súvislosti boli vždy znova odsúvané na okraj diskusie – napriek opakovaným výzvam jednotlivých odborníkov na otázky demografie a rodinnej politiky ako „hlasov volajúcich na púšti“ (spomeňme aspoň správu odbornej komisie pre Tretiu správu spolkovej vlády o rodine z roku 1979). Môže nám byť útechou, že išlo o „kolektívny nátlak“ (H. Birg). Zdá sa, že tento nátlak je konečne prekonaný. Spolkový ústavný sudca U. Steiner v jednom svojom článku „Sociálny štát a ústavné právo“ oprávnenne poznamenal: Teraz sa už smú v Nemecku dostať k slovu aj demografi. Doteraz sme ich zo známych historických dôvodov skôr schovávali“(2) Takto sa dostala téma podpory pôrodnosti ako politická úloha kvantitatívneho zabezpečenia potomstva v politike na program dňa.

Rodinná politika citlivá na vývoj obyvateľstva v slobodnom spoločenskom systéme

S cieľovou víziou podpory pôrodnosti sme sa v našej sociálno – historickej situácii dotkli veľmi „citlivej“ témy. V našej spoločnosti, keď sa v súvislosti s témou „populačná politika“ spája – hoci zrejme postupne oveľa menej – nešťastná spomienka na čas spreď roka 1945, má táto téma silný emocionálny náboj. Tu však ide predsa o veľmi osobné životné rozhodnutia, často aj o nedobrovoľnú bezdetnosť a o často napäté konfliktné situácie z voľby medzi veľmi rozdielnymi životnými ponukami. Na spoločenskej a politickej úrovni sa preto javí o to dôležitejšie viesť racionálnu diskusiu o základoch, možnostiach a hraniciach takej rodinnej politiky, ktorá by mala mať aj demografický akcent. Na počiatku opatrného uvažovania o týchto súvislostiach stojí sociálno-eticky dôležitá otázka: Ktorý systémový a realizačný model by mal byť pre politiku rozhodujúci. Pri pokuse konfrontovať vývoj pôrodnosti so zámerom určitých protí opatrení sa dajú totiž rozlišovať rôzne systémové a realizačné modely (3), ktoré v našom slobodnom spoločenskom systéme sa môžu už od ich samotných počiatkov veľmi rozdielne hodnotiť:

1. Model radikálne „individualistický“

Vstupuje v rozdielnej intenzite do všetkých politických smerov. Individuálne spôsoby generatívneho správania sú tu jediným orientačným bodom. Nejaké spoločné dobro, rozdielne od sumy individuálnych záujmov, sa tu v podstate neuznáva. Z tohto hľadiska sa vývoj pôrodnosti má chápať tak, aký je; skôr ako prejav individuálnej slobody ako osobitne dôležitej hodnoty aj v generatívnej oblasti. Prítom sa samozrejme málo berie do úvahy, že sloboda ľudských osôb má súčasne aj spoločenský rozmer a rozhodnutia mať dieťa alebo nemať majú aj celospoločenský dopad, z ktorého ich prosto nemôžeme vyňať.

2. Model skôr „kolektivistický“ orientovaný

Tu sa celospoločenský, štátom viac alebo menej autoritatívne presadzovaný demografický záujem predpokladá ako merítko individuálnych modelov správania. Ako príklad poslúži situácia a politika v bývalej NDR. Zastávajúc postoj súladu záujmov spoločnosti a jednotlivých rodín, bol uplatnený „koordinovaný“ nárok systému „socialistického plánovania rodiny“ v oblasti výsostne osobných generatívnych rozhodovaní. Individuálne generatívne rozhodnutia s ohľadom na úroveň pôrodnosti v tej ktorej spoločnosti mali zodpovedať spoločenským záujmom. Tvrdilo sa, že v podstate existuje identita medzi individuálnymi a spoločenskými záujmami. Bola postulovaná požiadavka harmónie medzi individuom a spoločnosťou. Medzi individuálnym správaním a obecným záujmom v oblasti demografického vývoja v tomto zornom uhle pohľadu nebolo rozporu; v každom prípade sa nepredpokladal a nesmel byť. Kde to tak (ešte) v plnej miere nebolo (dané), politika – a síce práve aj rodinná politika, v podstate iba málo rozdielna od nejakej populačnej politiky -

mala prispieť k tomu, aby sa táto identita záujmov dosiahla. Rodinná politika tu bola zmanipulovaná na nástroj cieľov populačnej politiky.

Demografický obecný záujem je povýšený na dominantný cieľ spoločenských politík. Pre NDR bolo celkom typickým zámerom, aby sa dosahovala záchovná úroveň obyvateľstva, lebo sa to považovalo za dôležitý predpoklad vybudovania socialistickej spoločnosti.

3. Model orientovaný na človeka ako osobu

Základom tohto prístupu je personálne chápanie človeka ako jednotlivca a súčasne spoločenskej bytosti. To v jadre zodpovedá aj obrazu človeka našej Ústavy: v jednoznačnom odmietnutí tak výrazne individualistickej ako aj výrazne kolektivistickej pozície (chápania obrazu človeka, pozn. prekl.) sa Spolková ústava (Bundesverfassungsgesetz) pridŕža tohto postoja: „Človek podľa Základného zákona nie je izolovaným suverénnym individuum. Základný zákon chápe napätie jednotlivec – spoločenstvo v zmysle jeho vzťahov a napojenia na spoločenstvo, bez toho, aby sa dotkol jeho osobitnej hodnoty“ (Spolková ústava, bod 4,7). K obrazu človeka podľa Ústavy patrí, že jednotlivci nežijú vedľa seba bez vzájomných vzťahov.

Pri zdôraznení personálneho chápania človeka a spoločnosti sa nevychádza z vopred danej harmónie záujmov jednotlivca a spoločnosti. Netvrdí sa, že existuje identita medzi individuálnou a kolektívnou racionalitou, harmónia medzi individuum a spoločnosťou. Ráta sa, že napätia a čiastočne aj rozpory sú súčasťou života. Sú tu aj rozdiely medzi spoločenskými pravidlami a individuálnymi záujmami a potrebami. Aj tieto majú svoje oprávnenie, avšak z hľadiska sociálno-etického si v každom prípade nemôžu so samozrejmosťou nárokovať tú istú legitimitu ako nadosobné spoločenské hodnotové výroky. Štátu neprislúcha „koordinovaný“ nárok zaviesť „vedomé ovplyvňovanie“ individuálnych generatívnych rozhodnutí prostredníctvom priamych pôsobení. Túžbu mať deti neslobodno brzdiť kvôli nejakým „štrukturálnym nedostatkom“ vo fungovaní spoločnosti. Z tejto pozície možno oprávnene kritizovať aj prílišnú „trhovú orientáciu spoločnosti“ (O. von Nell-Breuning), ktorá málo zohľadňuje potreby rodiny a pre spoločné blaho je málo prínosná.

Pri nesúlade výsledkov individuálnej a kolektívnej racionality vzniká otázka, čo má byť rozhodujúce, dominantné: spoločenské záujmy alebo demografická situácia, rezultujúca z početných individuálnych generatívnych rozhodnutí? K podstate personálne orientovaného modelu patrí, že neexistuje jednoduchá dominancia jednej alebo druhej strany. Pretože rozhodovanie mať alebo nemať deti sa odohráva v poli napätia medzi úsilím o osobné šťastie a orientáciou na spoločné dobro, je potrebné inštitucionalizovaný rámcový poriadok a organizačné ekonomické a spoločenské podmienky nastaviť tak, aby sledovanie individuálnych záujmov jednotlivých párov bolo čo možno najviac v zhode s dosiahnutím demograficky definovaného všeobecného záujmu – a to všetko na základe slobody. Napriek veľkému významu a dôležitosti spoločného dobra, rodiny nesmú byť zneužitú pre účely politických zámerov. V tomto sa práve odlišuje rodinná politika citlivá na demografické otázky od populačnej politiky.

Pre rodinnú politiku citlivú na vývoj obyvateľstva, kompatibilnú so slobodným spoločenským poriadkom, je treba vopred stanoviť, že nejde o rast obyvateľstva, oveľa viac skôr o to, aby sme pre našu pospolitosť výrazne oslabili programovo nastavený proces úbytku obyvateľstva prostredníctvom uceleného systému opatrení („policy mix“), ku ktorému patrí aj regulované prístřahovalectvo (4).

Podporovať rozhodnutie a zodpovednosť za deti

Rodinná politika citlivá na vývoj obyvateľstva, ktorá v danej sociálno-historickej situácii je vedome zameraná aj na podporu pôrodnosti, sa nechápe ako nejaká „iná“ rodinná politika v tom zmysle, že by musela zapojiť nejaké nové opatrenia. Pri navrhovaní a formulácii

opatrení však zameriava výraznejšiu pozornosť na rodinnú funkciu zabezpečovať obmenu generácií – občas sa zvykne používať aj pojem „zabezpečenie potomstva“. Takto získajú niektoré opatrenia osobitný akcent, ktorý sa môže vyjadriť prostredníctvom sociálno-ekonomických opatrení, keď sa rodičia rozhodnú pre tretie dieťa. Pri plnom rešpektovaní a spoločenskej akceptácii osobných rozhodnutí partnerov aj pre bezdetnosť bude potrebné pre priblíženie sa k záchovej úrovni, aby sme sa vyhli v súčasnosti programovanému, v krátkodobom a stredne dobom časovom horizonte už nezvratnému, demografickému presunu ťažiska v počte detí v rodinách od 1-2 detí v prospech možnosti rozhodnúť sa pre 2-3 deti. Za predpokladu nezmeneného podielu bezdetnosti u asi niečo viac ako štvrtiny žien, by sa musel výrazne zvýšiť podiel dvoj- a najmä trojdetných rodín. Základom rodinnej politiky citlivej aj na demografické otázky je vedecky dôkladne zdôvodnený poznatok, že akceptované zmeny v generatívnom správaní sú výsledkom skutočnosti, že rozhodovanie mať deti je stále náročnejšie. Z toho logicky vyplýva politický cieľ, aby sa rodičom rozhodovanie pre deti a pre prevzatie (dlhodobej) rodičovskej zodpovednosti uľahčilo. K tomu účelu je potrebné precízne určiť „štruktúru faktorov generatívneho správania“ (K. M. Bolte) – napriek ich zložitosti -, ktoré stoja v ceste ako prekážka rodičom pri ich rozhodovaní či mať deti, odhadnúť váhu ich pôsobenia a určiť, ktoré účelné a racionálne prostriedky je potrebné nasadiť. Predovšetkým je však treba pamätať na to, že rozhodovanie mať deti nie je nejakým izolovaným rozhodnutím. Je to naopak rozhodnutie, zakotvené v celej sieti životných rozhodnutí, ako už pred rokmi upozornil Ph. Herder – Dorneich: „ Takéto rozhodnutia nemožno podnecovať zvýhodňujúcimi sólo opatreniami. Vyžaduje si to aj dlhodobu platnú, životné rozhodovania napomáhajúci systém poznatkov a informácií. Rodinná politika ako systémovotvorná politika je povolaná vytvárať pre oblasť rodiny práve tento spoľahlivý rámcový poriadok.“(5)

Je zrejme, ako je dôležité, aby rodinná politika bola vnímaná a realizovaná systematicky a celostne. Ide o to, brať vážne modernú rodinnú politiku v jej systémovom a prierezovom charaktere. K tomu patrí priam podstatným spôsobom pochopenie, že iba komplexné politické zásahy, s celým radom opatrení, sľubujú najlepší úspech. Tieto opatrenia musia dostatočne zohľadniť vzájomnú prepojenosť zmien v spoločenských životných podmienkach a zmien vo vedomí jednotlivcov a musia rovnakou mierou zapojiť do zodpovednosti rôzne subjekty v štátnej aj neštátnej sfére. Od izolovaných jednotlivých opatrení spoločenských politik sotva možno práve v oblasti demografie očakávať skutočne trvalý, eventuálne krátkodobé „vzplanutia“ pretrvávajúci úspech. To platí napríklad pre izolované opatrenia na podporu príjmov. Dokonca aj zlepšovanie rámcových podmienok pre zosúladenie povinností v oblasti rodiny a zamestnania je jedným z veľmi dôležitých, avšak práve iba *jedným z predpokladov* pre dosiahnutie vyvážených demografických štruktúr. Využitie iba tohto predpokladu samotného nestačí pre zvládnutie problému s pôrodnosťou.

Ide teda o rozsiahlu politickú predstavbu spoločenských, hospodárskych a kultúrnych rámcových podmienok. Jej cieľ musí spočívať v tom, aby mladé páry prijímali z vlastnej zodpovednosti také generatívne rozhodnutia, ktoré zodpovedajú ich individuálnym životným plánom a súčasne sú v súlade s želanými spoločenskými cieľmi. Gerhard Mackenroth hovoril o tom už v prvej polovici 50. rokov, že páry „slušne a s rozumom“ sa dokážu rozhodnúť aj pre viac detí, ak to zodpovedá ich hodnotovým preferenciám. V našej spoločensko-historickej situácii to znamená, že rôznosť generatívnych rozhodnutí na mikro úrovni vedie k určitej úrovni pôrodnosti na makro úrovni, ktorá smeruje k záchovej úrovni obyvateľstva, avšak túto úroveň nedosahuje. Takýto vývoj bude podstatne posilnený prostredníctvom takého politického utvárania životných podmienok rodín, ktoré je plne zlučiteľné so slobodným spoločenským systémom, pretože nevyklučuje ani nemanipuluje slobodné individuálne rozhodnutia. Skôr ich súčasne posilňuje ako bočné veže stavbu

prostredníctvom vzdelávania a šírenia demografických informácií. Samozrejme bez predkladania nejakých záväzných kolektívnych cieľov.

Takáto politika je v súlade s Prehlásením Konferencie o ľudských právach v Teheráne v roku 1968, podľa ktorého (manželské) páry majú rozhodovať slobodne, zodpovedne a informovane o počte svojich detí (6).

Pokiaľ v rámci celostnej rodinnej politiky zlepšenie predpokladov pre výkon tohto práva vedie k vyššej úrovni pôrodnosti, ide čo do výsledku o jasnú podporu pôrodnosti. Napriek tomu však neslobodno takúto politiku zamieňať s „populačnou politikou“. Rozhodujúcim rozlíšením medzi rodinnou politikou citlivou na vývoj obyvateľstva, ktorá v určitej historickej situácii spoločnosti vedie k určitému zvýšeniu pôrodnosti, a populačnou politikou je skutočnosť, že ide o taký nárast pôrodnosti, ktorý vychádza z rozhodnutí na základe vlastnej zodpovednosti párov, určených ich vlastnou predstavou o želanom počte detí v rámci ich individuálnych životných cieľov a nie podľa štátnych zámerov, pre naplnenie ktorých by si štát použil rodiny. Každé rozhodnutie pre deti zostáva popri radošti, ktorú deti prinášajú, vždy rizikovým rozhodnutím.

K profilu a obsahu rodinnej politiky

Ako by teda mala a mohla konkrétne vyzeráť rodinná politika, ktorá je citlivá aj na vývoj obyvateľstva? Ktoré profilové prvky takejto politiky si zaslúžia osobitný dôraz?

1. Stabilita manželstva a partnerstva

Ak je pravdou, na čo výsledky výskumov zreteľne poukazujú, že rozhodnutie mať deti veľmi závisí od stability partnerských vzťahov a od spoľahlivosti s tým súvisiaceho príslušného poriadku, potom podpora partnerských životných vzťahov a právne zabezpečenie v tomto smere pôsobiacich podporných štruktúr patrí medzi úlohy rodinnej politiky citlivej na vývoj obyvateľstva. A túto rodinnú politiku je treba rozumieť ako rodinnú politiku orientovanú výslovne na rovnoprávnosť. Manželstvo pritom predstavuje aj podľa hodnotového systému Základného zákona (Ústavy) dobrý predpoklad pre trvalé partnerstvo.

2. Lepšie zlad'ovanie rodinných a zamestnaneckých záväzkov

Ako jednoznačné výsledky výskumov a životné skúsenosti stále viac dokazujú, pre rozhodnutie mať deti (alebo toto rozhodnutie neprijat') má priam strategický význam čo možno najmenej komplikované zlad'ovanie rodičovských zodpovedností a zárobkovej činnosti mimo rodiny (úplne bez komplikácií je to azda len vo výnimočných prípadoch). Týka sa to predovšetkým ženy, lebo pre muža toto zlad'ovanie bolo vlastne vždy dané, žena mu „kryla chrbát“ pre jeho slobodu. Ak je to pravda, potom musí ísť o trvalé zaisťovanie možností (pre rodičov, pozn. prekl.) uplatniť vlastnú zodpovednosť za životné rozhodovania s ohľadom na rodinu a povolanie. Na podnikovej úrovni: to znamená zaisťovať aj rovnosť príležitostí medzi zamestnancami s rodinnými záväzkami a zamestnancami bez rodinných záväzkov v jednotlivých podnikoch.

Popritom je treba primerane zohľadniť význam objemu času, ktorý rodičia vynakladajú na práce súvisiace s výchovou a na starostlivosť o deti. Deti potrebujú nielen čas, nielen náklady na ich výživu, ale skoro ešte viac časové náklady a tieto v situácii konkurenčného hodnotenia času v pracovnom živote vplyvom rastúcich nárokov na úroveň vzdelania žien, mladých matiek výrazne stúpili. Tieto investície rodičov do ľudského potenciálu (Humanvermögen) spoločnosti zďaleka nie sú dostatočne uznané a zhodnotené a už vôbec nie vyjadrené v podobe príjmových opatrení. Tieto investície však v žiadnom prípade nemožno zatriediť do „sociálnej spotreby“, ale s potešením možno vnímať ako podporu investícií, ktoré majú v subsystéme hospodárstva celkom inú pozíciu.

V úsilí o lepšie zlad'ovanie práce v rodine a v zamestnaní ide zo systémového pohľadu predovšetkým o to, umožniť jednotlivým ženám a jednotlivým mužom také životné voľby a riešenia, ktoré zodpovedajú osobným hodnotovým preferenciám a získanému vzdelaniu, najmä u žien. Je potrebné ponechať rodičom na ich slobodnú voľbu rozhodnutie, ako chcú realizovať svoju predstavu rodinného života a povolania. Sloboda voľby tu predpokladá ponuku rôznych možností. Ich výber nesmie byť zo strany štátu jednostranne usmerňovaný nejakými právnymi úpravami, ktoré budú spojené s ekonomickými nevýhodami. Ako príklad môže poslúžiť problém nerovnakých ekonomických podmienok pri použití verejných, vysoko subvencovaných opatrovateľských služieb pre malé deti v porovnaní s voľbou vlastných opatrovateľských výkonov rodín, ktoré nie sú nijako zohľadnené opatreniami príjmovej politiky. Takého znevýhodnenia je potrebné riešiť rozdeľovacou politikou (prostredníctvom vyváženého pomeru medzi „reálnymi transfermi“ a kompenzačnými finančnými transfermi). Iba takto sa dá totiž zistiť skutočná potreba miest pre opateru najmenších detí (v jasliach). Priame finančné transfery pre mladých rodičov a ponuka verejných opatrovateľských zariadení nepredstavujú žiadny protiklad a ani by nemali byť v primeraných opatreniach rodinnej politiky stavané do protikladnej pozície. Zvažovanie tejto voľby by malo byť skôr ponechané na reálne situácie rodín a na – rozdielne – životné štýly rodičov. K týmto reálnym situáciám rodín, ktoré neslobodno nejako ideologizovať, patrí aj skutočnosť, že pri rozhodnutí rodičov mať tri alebo dokonca viac detí, pokiaľ sú ešte malé, obidvaja rodičia – pri akýchkoľvek pravidlách – sotva budú môcť byť zamestnaní.

3. Zaistenie primeraného príjmu pre rodiny

Ak platí, že dostatočné ekonomické zabezpečenie rodín nepredstavuje jediný alebo – v určitých príjmových a sociálnych skupinách – ani rozhodujúci faktor generatívneho správania, potom rodinná politika ako príjmová politika musí byť dôsledne zameraná na korektúru štruktúry trhom určovaného rozdelenia príjmov, s cieľom zaistiť rodinám primerané príjmy, a to z hľadiska troch aspektov:

1. Z hľadiska zaistenia daňovej spravodlivosti (daňová úľava zohľadňujúca minimálnu výšku sociálno-kultúrnych nákladov na deti, vrátane potrebných nákladov na opateru a výchovu, s reálnym ohodnotením jednotlivých nákladových faktorov), ktorá vlastne ešte neznamená podporu rodín;
2. Z hľadiska zaistenia spravodlivosti v uspokojovaní potrieb s ohľadom na vyrovnanie nákladov na deti v porovnaní s bezdetnými (kompenzácia rodinných nákladov), v ktorých môžu byť zahrnuté aj transfery špecifické podľa fáz života rodín ako napr. prídavky na deti (príjmy kompenzujúce náklady spojené s výchovou);
3. Z hľadiska zaistenia kompenzácie rodinných nákladov, ktorá v Nemecku (a nielen tu) je ešte iba v začiatkoch, aby primeraným spôsobom uznala elementárne výkony rodiny pre občiansku pospolitosť (pozitívne ohodnotenie externých efektov rozvoja „ľudského potenciálu“ spoločnosti), kde voči kolektívnemu úžitku stojí výrazne nižší individuálny úžitok. Tak sa aj tu rozchádza individuálna a kolektívna racionalita, čo sa v individuálnej rodine odráža v tendencii poklesu pôrodov.

Rodinná politika citlivá na vývoj obyvateľstva bude musieť z hľadiska príjmového pôsobenia viac pamätať na štrukturálne prepojenie sociálneho zabezpečenia v starobe a kompenzácie rodinných nákladov, aby tak aj trojgeneračná solidarita, ktorú neslobodno zužovať na dvojgeneračnú solidaritu, bola lepšie zohľadnená ako je tomu doteraz. Toto je výrazným slabým miestom nemeckej sociálnej a rodinnej politiky od dôchodkovej reformy v roku 1957, ktoré je potrebné prekonať najneskôr na začiatku nového storočia. Na túto skutočnosť sa v minulosti opakovane poukazovalo, avšak doteraz sa nerealizoval výrazne nový, aj

z hľadiska rodinnej politiky uspokojivý . systém sociálneho zabezpečenia v starobe. Nepomohli ani nedávne návrhy dvoch významných komisií. Pokiaľ systém sociálneho zabezpečenia v starobe zostane pri spôsobe, ktorý sa zvykne označovať ako „transferové vykorisťovanie“ aktívnej rodičovskej generácie, bude naďalej masívne porušovaná spravodlivosť voči rodinám a ochota mať dieťa nebude podporovaná, ale oslabovaná.

4. Dôležitosť osobných hodnotových postojov

Ak platí, že v koncepcii rodinnej politiky, zohľadňujúcej aj demografické aspekty, treba brať do úvahy aj rovinu dôležitých osobných hodnotových postojov súvisiacich s odovzdávaním života a preberaním rodičovskej zodpovednosti, potom musí byť takáto rodinná politika (ako spoločenská prierezová politika) pri hodnotovej pluralite našej spoločnosti zameraná na pokiaľ možno výrazný spoločenský konsenzus, spočívajúci na široko účinnej – vzdelávaciu a kultúrnu politiku spolu určujúcej – hodnotovej orientácii. Táto orientácia podporuje rozhodnutia mať deti, pretože sú obohatením, nie ukrátením zmyslu života. Takéto rozhodnutia sú výzvou nielen pre štát a jeho kultúrnu politiku, ale najmä pre spoločenských nositeľov hodnôt.

Na prvom mieste pripadá veľká zodpovednosť školám. Pre druhý stupeň základných škôl je primerané poskytnúť deťom zdôvodnené a účinne vysvetlené demografické informácie a vzdelanie. Na druhom mieste sú to médiá masovej komunikácie, ktorých vplyv na utváranie vedomia ľudí nadobúda stále väčší význam. Z hľadiska ich pohľadu na vznik a vývoj rodín môže vzniknúť dojem, že niektorí konkrétni zástupcovia sveta médií majú sklon ospravedlňovať svoju vlastnú životnú skúsenosť – na škodu hodnoty rodiny a rodinného spolužitia.

Rodinná politika ako dlhodobá demografická úloha

Pri výrokoch o demografických účinkoch rodinnej politiky sa musí rozlišovať medzi skutočne realizovanou rodinnou politikou, napriek tomu že nie je vždy primeraná daným problémom a je určitým spôsobom stále poznamenaná prvkami púhej „verbálnej politiky“, a rodinnou politikou s profilom otvorenosti voči vedeckým poznatkom z oblasti rodiny a politiky, ktorá sa len postupne musí presadzovať. Toto rozlišovanie je preto tak dôležité, lebo vyplynulo z poznatkov – v jednotlivých konkrétnych prípadoch získaných starostlivým overením – o účinkoch jednotlivých rodinno- politických opatrení, často nespoľahlivým spôsobom reflektujúcich účinky rodinnej politiky ako takej v jej možnostiach (a ohraničeníach). Pretože ešte nepôsobia demografické účinky plne rozvinutej rodinnej politiky, rodinnú politiku s hlbokým spoločenským reformným nasadením, s novým chápaním hodnotovej pozície rodiny v hospodárstve a v spoločnosti musíme brať naozaj vážne. Kto príde s reformami príliš neskoro, o tom možno s odkazom na Gorbačova povedať, že ho potrestá demografický proces.

Neuznávané vlastné zákonitosti demografického procesu samozrejme protirečia rozšírenému sklonu politikov dosahovať krátkodobo účinné riešenia. Pochopiteľné pranie politikov, na počiatku obdobia po voľbách to zasievať, čo by mohli na jeho konci vďaka svojmu pôsobeniu aj žať, sa tu žiaľ nedá splniť. Tým sa dotýkame problému našej reálne existujúcej parlamentnej demokracie, že racionálna politika s ohľadom na rámcové usmerňovanie demografického vývoja, osobitne vývoja pôrodnosti, je ešte viac sťažená. Dotýkame sa tu dlhodobých perspektív, ktoré nemôžu sľúbiť žiadny úspech z hľadiska každodennej politiky. Zodpovedné utváranie budúceho vývoja predpokladá výraznejšie myslenie v horizonte generácií a nie v horizonte volebných období. Politici by mali usmerňovať svoje rodinno-politické rozhodnutia nie natoľko podľa demoskopov, ale skôr podľa demografov.

Záverečné poznámky

Z prostredia „Rímskeho klubu“ pochádza téza, že spoločnosti sa zrejme dokážu poučiť iba šokom. Takéto šoky v našej oblasti demografických zmien ťažko možno anticipovať ako pre verejnosť účinné. Vstupujú do povedomia verejnosti až keď sa dlhodobé škody prejavia a ich korekcia potom trvá desaťročia. Rodinná politika orientovaná na budúcnosť musí dnes viac ako kedykoľvek inokedy vzhľadom na nízku úroveň pôrodnosti zahŕňať aj aspekt protiopatrení vo vzťahu k nízkej úrovni pôrodnosti – v rámci svojich možností (a v rámci hraníc, ktoré poskytuje náš spoločenský poriadok). Odborníci v oblasti rodiny a demografie budú musieť upozorňovať politikov a verejnosť s potrebným dôrazom a účinne – nepomýlení nekvalifikovanými, niekedy dokonca znevažujúcimi výčitkami, často žiaľ zabalenými do zdania vedeckosti – aké naliehavé dlhodobé úlohy bolo už dávno potrebné prijať. Potreba racionálnej diskusie o týchto otázkach je už premeškaná. V našej pospolitosti prišla neodvolateľne chvíľa, aby sa v oblasti spoločenských politík o katastrofálnej situácii pôrodnosti hovorilo demograficky a rodinnopoliticky čo najlepšie fundovaným jazykom a v duchu sociálno-etických hodnôt. Nájde politika k tomu silu? Zoči voči kolektívnemu starnutiu budú pre to v najbližších desaťročiach za podmienok reálne existujúcej parlamentárnej reprezentatívnej demokracie stále menej vhodné predpoklady.

Preklad. Terézia Lenczová

Poznámky:

1/ Poslanecká komisia (Enquete- Kommission) Spolkového snemu Nemecka „Demografická zmena – výzvy našej starnúcej spoločnosti voči jednotlivcom a politike, BT-Drs. 14/8800.

2/ Pozri: „K celkovej situácii, osobitne o možnostiach a hraniciach protiopatrení „ z 3. 6. 2003; tiež: Max Wingen: Základy, možnosti a hranice demograficky citlivej rodinnej politiky, publikácia pre Inštitút pre manželstvo a rodinu, Viedeň, rok 2003; Príspevok o výskume obyvateľstva pre časopis Spoločensko-vedná informačná odborná služba, 2003/2, s. 7 – 16; Esej vyzývajúca k racionálnej diskusii o podpore pôrodnosti.

3/ Max Wingen, : Rodinná politika a vývoj pôrodnosti, In: Stimmen der Zeit, 2002/ 7, s. 436

4/ H. Birg: Dynamika demografického starnutia, pokles obyvateľstva a prisťahovalectvo v Nemecku, In: Aus Politik und Zeitgeschichte, B 20/2003, s. 6; Max Wingen: Prist'ahovalectvo do SRN ako demografický a sociálny problém, In: Deutsche Rentenversicherung, 1992/ 10-11, s. 710-721.,

5/ Philipp Herder-Dorneich: Rozhodnutie mať deti ako systémový problém politiky v rámci viacgeneračnej solidarity, Stuttgart 1990, s. 243

6/ Max Wingen: Rodinná politika a vývoj pôrodnosti, In: Neue Ordnung, 2002/1, s. 60

Osobnosť autora:

Čestný profesor Dr. polit. vied Max Wingen (1930), ministerský direktor v.v., Bonn, pôsobil ako riaditeľ odboru Spolkového ministerstva pre rodinu a seniorov, predtým ako riaditeľ vedeckého výskumného pracoviska pre otázky rodiny pri štátnom úrade Badensko-Würtenbersko. Autor početných vedeckých statí. a systematických publikácií o rodinnej politike (1994, 1998), prostredníctvom publikácií jeho prác v časopise Práca a sociálna politika a účasťou na odborných konferenciách k otázkam rodiny a rodinnej politiky na Slovensku (1994, 2000) dobre známy a uznávaný odborník aj na Slovensku.

INFORMÁCIE Z DOMOVA

■ *Projekt Radosť v rodine 2004*

Z iniciatívy Hnutia kresťanských rodín a v spolupráci s 3 ďalšími mimovládnyimi organizáciami pracujúcimi v prospech posilnenia rodín na Slovensku a s Metodicko-pedagogickým centrom na Tomašikovej ulici v Bratislave bola vyhlásená veľká súťaž. Účastníci súťaže mali rôznymi umeleckými prostriedkami (prózou, básňou, obrazom, hudbou) vyjadriť bohatý obsah slov „radosť v rodine“ podľa vlastného prežívania. Do súťaže sa mali možnosť zapojiť žiaci a žiačky, študentky a študenti základných a stredných škôl v čase od marca do konca apríla 2004. Vďaka spolupráci rodičov a škôl bol počet účastníkov ozaj úctyhodný.

Slávnostné vyhodnotenie súťaže sa konalo na Medzinárodný deň rodiny 15. mája 2004 v zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca v Bratislave. Bola to prehliadka viac ako 50 mladých umelcov rôzneho veku a umeleckého žánru. Tým však súťaž neskončila. Pokračuje aj cez prázdniny letným táborom vo Vysokých Tatrách pre rodiny ocenených detí. A ešte na záver predpokladajú organizátori a iniciátori, že bude možné i publikovať slovesné a výtvarné prejavy detskej vízie radosti v rodine

Prameň: www.hkr.host.sk

■ *Snem nového občianskeho združenia Fórum života*

Doterajšie neformálne zoskupenie mimovládnych organizácií a fyzických osôb Fórum života sa zaregistrovalo ako občianske združenie a v tejto podobe zvolalo na 24. apríla 2004 do Rajeckých Teplíc snem. Okrem prijatia nových členov, zhodnotenia kampane ku Dňu počatého života 25. marca, správy o doterajšej činnosti na ochranu života na sneme bol priestor prezentovať odpovede na otázky dotazníka, ktorý usporiadatelia poslali pozvaným vopred. Dotazník bol zameraný na zlepšenie, zefektívnenie a prehĺbenie práce Fóra života (FŽ). Odpovede oslovených boli potom predmetom diskusií aj v pracovných skupinách.

Otázky dotazníka boli zamerané na upresnenie hlavného cieľa a s ním súvisiacich konkrétnych činností FŽ; na prezentovanie nápadov ohľadne činností, ktoré by účinne spojili sily pro-life hnutia na Slovensku; ako pomáhať informovať verejnosť a formovať verejnú mienku v problematike ochrany ľudského života; ako zmeniť návrh zákona o umelom potrate v prípade, že vývoj plodu je geneticky chybný, v smere ochrany života; ako čo najrýchlejšie šíriť osvetu prostredníctvom vhodnej literatúry vrátane Spravodajcu Fóra života po celom Slovensku; ako zlepšiť vzájomnú koordináciu a informovanosť organizácií na ochranu ľudského života.

Prameň: www.forumzivota.sk

■ *Festival umeleckého školstva v Trenčíne*

Slovenská rada rodičovských združení (SRRZ), Úrad prezidenta SR, Ministerstvo zahraničných vecí SR, MŠ SR a Štátna školská inšpekcia vyjadrili svoju organizačnú alebo morálnu i ekonomickú podporu Európskemu festivalu umeleckého školstva. Táto vzácna akcia na pomoc umeleckému školstvu na Slovensku ako forme výchovy osobností i umeleckých talentov detí a mládeže sa konala 11. júna 2004 v Dome armády v Trenčíne. Súbežne s medzinárodným festivalom sa konal aj Festival základných umeleckých škôl (ZUŠ) a konzervatórií v SR. Okrem prezentácie výrazných talentov ZUŠ a konzervatórií SR bolo cieľom Festivalu upozorniť verejnosť (nielen rodičov) na mimoriadny kultúrno – výchovný vplyv ZUŠ na deti a mládež. a paradoxne neľahkú ekonomickú situáciu ZUŠ u nás.

Prameň: www.srrz.sk

■ *Je spoločnosť na Slovensku v kríze?*

Sociológovia používajú na výskum spoločnosti bohatý pojmový aparát, aby dokázali hodnotiť úroveň spoločenského vývoja, stav realizácie regulačnej funkcie spoločnosti, odhalili faktory vzniku a šírenia patologických javov v spoločnosti a hľadali riešenia.

Jedným z takýchto pojmov je pojem anómia. Tento pojem definoval a vo svojich dielach použil Émile Durkheim (napísaných v rokoch 1893-1897). Podstatným znakom anómie je deregulácia (bezzákonnosť) a strata sociálnej kontroly, neschopnosť spoločnosti regulovať spoločenské procesy. Pomocou pojmu anómia hodnotil napríklad normalitu deľby práce. Podľa E. Durkheima je normálne, ak deľba práce v ekonomickej oblasti „plodí sociálnu solidaritu“. Ak neploď solidaritu, je výnimočným stavom spoločnosti. Podľa E. Durkheima je anómia stav reálny, objektívny a súčasne patologický, a na druhej strane stav výnimočný a prechodný (podľa Schenk, J. 2004, s. 111). Stav anómie môžu priamo, nepriamo aj spätne ovplyvňovať stav rodiny v spoločnosti.

Pojem anómia na hodnotenie spoločnosti na Slovensku aplikovali autori (Ondrejkoč, Peter, 2000; Schenk, Juraj, 2004).

Autor Ondrejkoč, P. vo svojej analýze, ako vplývajú moderné a postmoderné procesy na oblasť hodnôt obce, v tom aj hodnôt rodinných konštatuje: 1/ Klesá pripravenosť a ochota riadiť sa normami, ktoré sa v dôsledku plurality stávajú stále vo väčšom počte spornými a 2/ Súčasne sa sťažuje a znižuje individuálna integrácia a narastá subjektívna neistota v sociálnom správaní. Masívne pohyby v spoločnosti z titulu postmoderných transformačných procesov v oblasti hodnôt pôsobia na rodinu okrem iného v podobe: a/ „poklesu funkcie rodiny v oblasti sociálnej kontroly a zmien jej socializačnej funkcie. b/ K znakom anómie rodiny patrí i násilie v rodine, syndróm zanedbávaného a týraného dieťaťa, zmeny v štruktúre rolí v rodine, zmeny v sociálnom statuse muža a ženy“ (Ondrejkoč, Peter, Modernizácia a anómia: Je teória anómie aktuálna i v súčasnej slovenskej spoločnosti? Sociológia 2000/4, s. 351).

Autor Schenk, J. pomocou empirického výskumu mapuje predstavy občanov o tom, či na Slovensku sú nejaké krízové javy v spoločnosti, a ako a kto by ich mal riešiť (Schenk, J., Anómia na Slovensku: pokus o meranie, Sociológia 2004/2, s. 108-109). Potom predstavuje pokus o ich meranie v rôznych oblastiach spoločenského života a vyčísluje celkový index anómie v hodnote 68,31 % z maxima anómie vyjadreného veličinou 100 %. (s. 125-126 cit. dielo).

Prameň: Vedecký časopis SÚ SAV Sociológia, 2000/4, 2004/2

■ *Niektoré údaje na charakteristiku demografického vývoja v SR*

- Po 23 rokoch neustále poklesu počtu živonarodených detí v roku 2003 sa narodilo 51 713 detí, čo je o 872 živých detí viac ako v roku 2002. Tým sa miera pôrodnosti zvýšila na 9,6 promile a úhrnná plodnosť žien na 1,205. Najvyššiu mieru pôrodnosti má Prešovský kraj.
- Uzavretých manželstiev bolo v roku 2003 na 1000 obyvateľov 4,8 (v roku 2001 4,4).
- Podiel detí narodených mimo manželstva od roku 1991, kedy bol 8,90 %, vzrástol v roku 2003 na 23,35 %.
- Počet osôb, ktoré pri sčítaní obyvateľstva deklarovali spolužitie bez sobáša, vzrástol od roku 1991 do roku 2001 z 20 800 na 30 500 osôb.
- Za obdobie 1991 – 2001 sa podiel úplných rodín znížil zo 67 % na 57 %. Podiel neúplných rodín sa zvýšil z 10 % na 12 % a počet domácností jednotlivcov z 22 % na 29 %.

Prameň: ŠÚ SR a Výskumné demografické centrum v Bratislave, In: SME 3. 8. 2004 a Život Bratislavy 28. týždeň 2004.

INFORMÁCIE ZO ZAHRANIČIA

■ *Rodina v občianstve Európy – výzva pre rozšírenú Európu*

V Miláne sa stretli zástupcovia a zástupkyne európskych univerzít a 8 výskumných inštitúcií v oblasti rodiny zo 6 európskych krajín (z Belgicka, Francúzska, Nemecka, Rakúska, Španielska, Talianska), aby formou medzinárodnej konferencie posúdili výzvy pre situáciu rodiny v rozšírenej Európe. Konferencia s názvom uvedeným v nadpise sa konala v Miláne 7. – 9. mája 2004.

Prípravný organizačný tím konferencie v brožúre priloženej k pozvánke konštatoval, že napriek oficiálnym deklaráciám o dôležitosti inštitúcie rodiny, ako to vyjadruje aj čl. 16 Všeobecnej deklarácie ľudských práv a slobôd, práve Európa má stále väčší problém, ako definovať rodinu. Podľa nich možno v Európe identifikovať tri významné tendencie:

- 1: Vývoj vnímania práv stále viac privileguje jednotlivcov (alebo skupiny jednotlivcov), zatiaľ čo rodine ako inštitúcii sa dostáva stále menej uznania.
2. Rodina je vnímaná ako privátna záležitosť, čo znamená, že rodinné vzťahy sa chápu ako rovnocenné akýmkoľvek iným formám životných spolužití, ktoré sa chápu ako záležitosť vkusu, voľby či slobodnej privátnej inšpirácie, bez akejkoľvek verejnej zodpovednosti.
- 3: Predstava rodiny sa stáva stále menej záväzná, s tendenciou považovať rodinu za identickú s púhou kohabitáciou alebo domácnosťou.

Cieľová otázka konferencie znela: Je možné dosiahnuť integráciu obyvateľov Európy bez toho, aby sme sa pýtali, akú úlohu má v tomto zjednocovacom procese rodina? Je to otázka smerujúca k otvoreniu diskusie na národnej aj celoeurópskej úrovni.

Prameň: www.cisf.it

■ *Rozhovory s expertmi z „Rakúskeho konventu“*

Inštitút pre manželstvo a rodinu vytvoril 24. mája 2004 pre záujemcov o aktuálne témy spoločenského života a verejných diskusií priestor pre diskusiu s expertmi na otázky: manželstvo a rodina, ochrana života vo všetkých jeho fázach, subsidiarita, rodinná politika a sociálna politika a pod.

Prizvaní členovia Rakúskeho konventu, poprední odborníci na otázky rakúskeho a európskeho práva, na otázky ekumenickej a spoločenskej spolupráce, na otázky spoločenských politík v ich súvisi s životnými podmienkami rodín sa radi podelili so svojimi poznatkami a postojmi s pozvanými účastníkmi. Sú si vedomí, že osvetu nikdy nie je dosť.

Prameň: www.ief.at

■ *Personálna politika priaznivá pre rodinu*

Agentúra „Beruf&Familie“ GmbH (Zamestnanie a rodina) s.r.o. prebudovala svoje internetové vstupy, aby mohla čo najrýchlejšie a najjednoduchšie sprístupniť informácie o možnostiach personálnej politiky citlivej na problémy rodiny. Ich online Informačná burza zverejňuje v novom dizajne aj v novom rozšírenom obsahu mnoho nových ponúk.

Prameň: <http://www.beruf-und-familie.de>

■ *Test pre poslancov do Európskeho parlamentu*

Federácia katolíckych rodinných organizácií (FAFCE) testovala europoslancov svojich krajín, či a nakoľko sú priaznivo naklonení téme rodina. Popri „volebných testoch“ boli kandidáti na europoslancov vyzvaní, aby zaujali stanovisko k 7 témam, týkajúcim sa rodiny. Výsledky testov sú známe od 7. júna a zverejnené na internetovej stránke FAFCE: <http://www.family-euu.org>.

Prameň: Inštitút pre manželstvo a rodinu, Viedeň, Newsletter 14/2004

■ *Plodnosť a rodinný život v meniacom sa svete*

V meste Kaunas v Litve sa od 24. – 27. júna 2004 konala európska konferencia na tému Plodnosť a rodinný život v meniacom sa svete – antropologické a medicínske aspekty.. Usporiadateľom konferencie bol Európsky inštitút vzdelávania pre rodinný život (EIFLE – European Institute for Family Life Education). Ďalšie informácie sú k dispozícii na <http://www-icef.org> (- News-Conferences)

Prameň: Inštitút pre manželstvo a rodinu, Viedeň, Newsletter 14/2004

■ *Európa za rodinu – najväčšia cyklistická akcia v histórii, Europa4Family*

World Youth Alliance – Europe pripravila na oslavu 10. výročia Medzinárodného roka rodiny pozoruhodnú akciu: Mladí ľudia z celej Európy sú pozvaní, aby naštartovali svoje bicykle a spoločne putovali do Bruselu s posolstvom „... pretože na rodine záleží“. Prúd bicyklistov bude papršlekovito prichádzať zo 4 východiskových krajín Európy: z Rumunska (Tirgu Mureš), Portugalska (Cabo da Roca), Litvy (Vilnius) a Irska (Dublin). Cestou na početných zástavkách využijú príležitosť, aby oslovili Európanov textom Charty o význame rodiny, spoločnými diskusiami a kultúrnymi podujatiami. Nad týmto mladistvo tvorivým podujatím prevzali záštitu mnohé významné osobnosti sveta politiky a kultúry z celej Európy.

Dunajská trasa mládežníckeho pelotonu prechádza Slovenskom 20. a 21. augusta (hraničný prechod Medveďov – Dunajská Streda – Bratislava). V Bratislave 22. augusta sa účastníci zúčastnia na Večere pre rodinu, na ktorom vystúpia osobnosti a hudobné skupiny.

Cyklistická trasa končí v Bruseli 9. septembra, keď mladí odovzdajú v Európskom parlamente Chartu o význame rodiny a stretnú sa s členkami a členmi Európskeho parlamentu. Vyvrcholí seminárom s osobnosťami spoločenského a politického života, hudobno-umeleckým festivalom a výstavou národných symbolov, ktoré osobne predstavia účastníci cyklo-pochodu.

Základné myšlienky Charty o význame rodiny: „Sme presvedčení, že rodina je školou hlbokej humanity, v ktorej sa každý člen najlepšie učí, čo je to byť človekom. Každý člen rodiny od momentu počatia až po prirodzenú smrť zažíva dar trvalej lásky bez podmienok.... Otec a matka, vďaka svojim vzájomne sa doplnujúcim úlohám, ukazujú svojim deťom, že sloboda človeka sa naplno prejavuje a naozaj prežíva v sebadarovaní....Rodina udržuje spoločnosť.....zabezpečuje pokračovanie civilizácie a kultúry...

Pozývame každého človeka, aby sa k nám pridal a snažil sa posilniť svoju rodinu. Žiadame firmy, médiá a umelcov, aby podporili tieto naše myšlienky tvorením klímy podporujúcej rodinu a jej postavenie. Žiadame národných, regionálnych a medzinárodných politikov, aby nás vypočuli a reagovali vytváraním podmienok na fungovanie spoločností podporujúcej rodinu. „

Kontakt: www.wya.net; www.europe4family.net; tonyfric@stonline.sk; michalcikova@centrum.sk

■ *Nové členské krajiny budú zastávať rodinu*

Parlamentní politici nových členských krajín Európskej únie podpísali vyhlásenie, v ktorom vyjadrujú vôľu obhajovať v zjednotenej Európe rodinu a ľudský život. Text vyhlásenia vychádza z princípov prijatých na Treťom svetovom kongrese rodín na jar 2004 v Mexiku.

Prameň. Katolícké noviny č. 25/2004

■ *Európsky parlament – miesto, kde sa tvorí budúcnosť Európy*

V dňoch 4.-5. júna bola vo Viedni konferencia škandinávskych a stredoeurópskych cirkví o skúsenostiach po vstupe do EÚ. Za fínsku evanjelickú cirkev sa vyjadrila jej zástupkyňa v Bruseli pani Iris Kivimäkiová. Z rozhovoru generálneho tajomníka Ekumenickej rady cirkví na Slovensku pána Ondreja Prostredníka s pani Kivimäkiovou ňou vyberáme z jej odpovedí o význame EP:

O. Prostredník: Myslíte si, že táto inštitúcia má potrebný význam, potrebnú váhu v európskom politickom systéme? Aký je reálny vplyv ľudí, ktorí zastupujú svoje krajiny v EP?

I. Kivimäkiová: Myslím, že EP je veľmi dôležitým hráčom na politickej scéne, najmä pokiaľ ide o budúcnosť Európy. Je to jedno z prvých miest, na ktorom sa o dôležitých otázkach hovorí verejne. Členovia rozličných politických zoskupení debatujú veľmi otvorene. Na ich debatách možno veľmi dobre rozpoznať, kde sú slabé stránky a problémy rozličných direktív prichádzajúcich z Bruselu. Musíme si však uvedomiť aj to, že poslanci EP nereprezentujú len svoju krajinu, ale najmä svoju politickú stranu a určitý politický smer v Európe. A práve v týchto politických zoskupeniach sa rozhoduje o dôležitých smerniciach EÚ a teda aj o budúcnosti Európy. Myslím, že mnohí neprávom podceňujú význam EP. Každý rozhodovací proces je zložitý a mali by sme sa vedieť spoliehať na týchto ľudí a dôverovať im, že pracujú profesionálne a v zmysle hodnôt, ktoré reprezentuje ich politické zoskupenie a že pracujú v záujme celej Európy, pretože ich úlohou nie je pracovať pre národné záujmy.

O. Prostredník: Ako sa na pôde EP odráža diskusia o otázkach etiky a bioetiky?

I. Kivimäkiová: Už je to asi 10 rokov, čo sa otázky náboženstva a etiky dostali na rokovací stôl EP. Dovtedy si totiž európski politici nevedomovali, že náboženské otázky hrajú takú významnú úlohu v mnohých krajinách. Počet diskusií o etických a bioetických témach odvtedy rastie. Napríklad vo výbore pre práva žien a rovnosť šancí sa často hovorí o tom, aké sú práva žien v európskej spoločnosti a tu sa často objavuje aj otázka sexuálnej etiky a stanoviská Vatikánu k tejto problematike, ktoré sú stanoviskami aj mnohých členských štátov únie.

Hovorí sa tu aj o otázkach výskumu kmeňových buniek a o tom, aké finančné zdroje môže Európska únia na tento výskum uvoľniť. Otázkou tiež je, kde sú hranice tohto výskumu, či možno povoliť klonovanie. Často sa zdôrazňuje, že tieto rozhodnutia majú zostať v kompetencii národných vlád. Ale o týchto otázkach sa na úrovni EP diskutuje a obsah týchto diskusií má významný vplyv na smerovanie domácej politiky jednotlivých štátov.

Pokiaľ ide o eutanáziu, tam panuje úplná zhoda, že EÚ nebude prijímať žiadne opatrenia k tejto otázke a zostáva to naplno v právomoci jednotlivých členských štátov. Ale stále viac sa hovorí o tom, ako sa európska spoločnosť má správať k ľuďom, ktorí starnú a čo možno urobiť pre zabezpečenie ich dôstojného života. EP je jedným z miest, na ktorých tento proces prebieha.

Prameň: Rozhlasová relácia ERC v SR Ekuména vo svete, 9. júna 2004

■ *Rodina z perspektívy detí – chudoba ako objektívny a subjektívny problém*

Z príležitosti 10. výročia Medzinárodného roka rodiny Národné centrum pre rodinu v Českej republike usporiadalo v spolupráci s Inštitútom pre ďalšie vzdelávanie a praktickú sociálnu etiku z Waldmünchen v Nemecku, Výborom pre zdravotníctvo a sociálnu politiku Senátu ČR

a Inštitútom pre manželstvo a rodinu vo Viedni piatu medzinárodnú konferenciu s vyššie uvedeným názvom. Konferencia trvala od 25.-26. mája. V bloku referátov predstavili tému 3 významní odborníci, aby hľadali sociologické, etické a ekonomické súvislosti medzi javom chudoby a rodinou: chudoba rodiny z pohľadu detí, chudoba rodiny a ochota prijať deti, demografické dôsledky chudoby.

V troch diskusných fórach sa pohľady konkretizovali: vplyv ekonomických aspektov na pôrodnosť v ČR, rodina z perspektívy detí, prežívanie chudoby v rodine. Na doplnenie boli predstavené koncepcie rodinnej politiky vo Veľkej Británii, Švédsku a Francúzsku.

Prameň: Národní centrum pro rodinu ČR, www.rodiny.cz

STANOVISKÁ K AKTUÁLNYM OTÁZKAM

Demografické zmeny v reťazci príčin a následkov

1. Charakteristika demografických zmien

Cieľom tohto príspevku je ukázať, že jednotlivé zmeny demografického správania medzi sebou súvisia a na seba nadväzujú, sú prepletené, takže nie je ľahké rozhodnúť, čo je príčina a čo je následok. To isté platí o spoločenských a hodnotových zmenách. Hodnotové zmeny spravidla nasledujú až po zmene správania. Príspevok nepodáva prehľad výsledkov, ale často len hypotéz, ktoré je potrebné empiricky overiť. Naznačuje smer, ktorým by sa mal uberať výskum.

V príspevku sa budeme zaoberať predovšetkým tými demografickými zmenami, ktorými prechádza slovenská spoločnosť po politických zmenách r. 1989 a ktoré súvisia s reprodukčným správaním. Ako vidno z prehľadnej tabuľky 1, zostavenej na základe publikovaných údajov (Vaňo, B., ed., 2003), tieto zmeny sú naozaj razantné a dajú sa stručne charakterizovať ako masívny pokles sobášnosti, pôrodnosti a potratovosti, a to najmä v mladších vekových skupinách, a nárast rozvodovosti a užívania antikoncepcie (najmä hormonálnej).

Slovensko zaznamenalo aj ďalšie demografické zmeny, ako pokles dojčenskej úmrtnosti a následne mierny nárast strednej dĺžky života pri narodení, zmenu znamienka salda migrácie zo záporného na kladné a prirodzeného prírastku naopak z kladného na záporné. Tieto zmeny však súvisia s demografickým správaním len druhotne.

Podobnými zmenami prešli v rovnakom čase aj ostatné postkomunistické krajiny a 25 rokov predtým väčšina štátov západnej a severnej Európy a zvyčajne sa označujú termínom *druhá demografická revolúcia* (DDR) (napr. Matulník, J., 1998; Pastor, K., 1998; Pastor, K., 2002 a i.).

Tab.1 Prehľad niektorých ukazovateľov maritálneho a fertílneho správania v SR

č.	ukazovateľ	1990	2002
1	sobáše na 1000 obyvateľov	7,36	4,66
2	priemerný vek pri 1. sobáši - muži	25,85	29,12
3	- ženy	23,11	26,07
4	podiel slobodných ženíchov	89,5 %	86,6 %
5	neviest	90,9 %	88,7 %
6	rozvody na 1000 obyvateľov	1,67	2,04
7	na 100 sobášov	21,9	43,7
8	živonarodení na 1000 obyvateľov	15,1	9,45
9	mimo manželstva na 1000 obyv.	1,15	2,04
10	podiel mimomanželsky narodených	6,6 %	21,6 %
11	úhrnná plodnosť	2,085	1,187
12	čistá miera reprodukcie	0,993	0,571
13	priemerný vek prvoroďičky	22,67	24,53
14	samovoľné potraty na 1000 obyvateľov	1,46	0,88
15	na 100 narodených	9,7	9,4
16	umelé potraty na 1000 obyvateľov	9,14	3,23
17	na 100 tehotenstiev	36,3	25,4
18	úhrnná umelá potratovosť	1,223	0,422
19	priemerný vek ženy pri potrate	28,64	29,15
20	počet žien užívajúcich antikoncepciu na 1000 obyvateľov	32	65

Zdroj: Vaňo, B., ed., 2003; UZIS

Termíny *druhý demografický prechod* alebo *druhá demografická revolúcia* (čo používame ako synonymá) zaviedol do demografie Dirk van de Kaa (1987). Označujú komplex zmien v správaní a hodnotovom systéme populácie, ktoré nadhodnocujú individualizmus a osobnú slobodu, oslabujú funkciu manželstva a rodiny a redukujú pôrodnosť na úroveň nezaručujúcu sebareprodukciu populácie. Druhá demografická revolúcia má tri hlavné zložky: zmeny maritálneho správania, zmeny fertílneho správania a posun hodnôt. Hodnotové zmeny predstavujú podstatnú súčasť DDR, a podľa van de Kaa práve DDR sa začína obdobie postmoderny (van de Kaa, D., 1998). Najnovšie na konferencii vo Varšave 2003 van de Kaa charakterizoval DDR ako demografický režim, ktorý je charakteristický nie plodnosťou pod zachovnou úrovňou, ale plne kontrolovanou plodnosťou (complete control of fertility), čím opäť pripomenul úlohu antikoncepcie v tomto procese.

Radikálne zmeny, ktoré priniesla DDR, nejedného odborníka zaskočili, dali sa však (aspoň v hrubých rysoch) predvídať. Treba statočne priznať, že encyklika *Humanae vitae* (Pavol VI., 1968) ich aj predvídala.

2. Demografické dôsledky demografických zmien

Medzi dôsledkami demografických zmien treba ako prvé spomenúť demografické dôsledky. Samozrejme, patrí sem zmena vekovej štruktúry a radikálne populačné starnutie, ale nielen to.

Zmeny demografického správania totiž neprebehli izolovane, ale takmer paralelne v okolitých krajinách a ako postupne zreťazené, keď často jedna zmena bola príčinou ďalšej. Nižšie uvádzame jednu takú postupnosť, ktorú ako typickú pre druhú demografickú revolúciu publikoval van de Kaa (1998). Podľa neho jednotlivé krajiny a jednotlivé populácie sa líšia od seba len tým, kedy túto postupnosť nastúpili a súčasným miestom v tejto postupnosti.

Aj týmto zmenám demografického správania predchádzali iné demografické zmeny, a to povojnový baby-boom a zároveň celosvetové zníženie dojčenskej úmrtnosti. Ako reakcia sa objavili obavy z preľudnenia, ktoré najprecíznejšie formuloval Rímsky klub. Celá DDR sa však začína masovým rozšírením hormonálnej antikoncepcie v polovici 60. rokov a následnou sexuálnou revolúciou (porovnaj tiež van de Kaa, D., 1987, 1996, a i.)

Tab. 2. Postupnosť krokov 2. demografickej revolúcie podľa van de Kaa

1. Pokles úhrnnej plodnosti, pokles plodnosti vo vyššom veku, pokles pôrodov vyššieho poradia.
2. Úbytok predmanželských tehotenstiev a "vynútených" manželstiev.
3. Nakrátko pokles priemerného veku pri 1. sobáši.
4. Odklad pôrodov v manželstve, klesá plodnosť mladých žien, pôrodnosť nižšieho poradia, ďalší pokles úhrnnej plodnosti.
5. Nárast počtu súdnych odlúk a rozvodov.
6. Odkladanie sobášov je nahradené predmanželskými kohabitáciami, nárast veku pri prvom sobáši.
7. Kohabitácie sú stále populárnejšie, odklad sobáša až do tehotenstva nevesty, nárast počtu predmanželských pôrodov, nárast veku pri prvom pôrode.
8. Legislatívne povolenie sterilizácie a potratu ďalej redukuje nechcenú plodnosť, plodnosť v okrajových vekových skupinách naďalej klesá.
9. Kohabitácie získavajú ďalšiu podporu, preferované aj u ovdovených a rozvedených.
10. Kohabitácie sú čoraz viac alternatívou sobáša, mimomanželská plodnosť narastá.
11. Úhrnná plodnosť sa stabilizuje na nízkej úrovni.
12. Úhrnná plodnosť mierne rastie vďaka realizácii časti odložených pôrodov, nárast pôrodov nižšieho poradia vo vyššom reprodukčnom veku.
13. Nie všetky odložené pôrody sa realizujú.
14. "Dobrovoľná" bezdetnosť sa stáva čoraz viac významnou.
15. Konečná (kohortná) plodnosť sa stabilizuje pod zachovnou úrovňou.

Zdroj: van de Kaa, D., 1998

Van de Kaa (1996) poukazuje na paradox, že rozšírenie účinnej hormonálnej antikoncepcie viedlo k zvýšeniu počtu mimomanželsky narodených detí. Treba však pripomenúť aj iný paradox, a to, že navzdory všeobecnému očakávaniu rozšírenie hormonálnej antikoncepcie viedlo k zvýšeniu počtu ilegálnych potratov, takže boli v 70. rokoch vo väčšine západoeurópskych štátov legalizované (krok 8).

Ukazuje sa, že napriek mnohým spoločným znakom demografických zmien v Európe nie je táto postupnosť univerzálna. Ak aj odhliadneme od toho, že v USA alebo Japonsku príslušné zmeny majú iný priebeh, už teraz treba odlíšiť severný a západný typ DDR od juhoeurópskeho typu, kde kohabitácie ani zďaleka nedosahujú takú mieru ako v severnej Európe a asi ani nebudú dosahovať.

Vo východnej Európe (do ktorej v tomto členení patrí aj SR) DDR sa začala po politických zmenách v 90. rokoch a má aj iné poradie krokov. Ôsmy krok (legalizácia potratov) bol v celom sovietskom bloku realizovaný ako prvý, a to s veľkým predstihom ešte na konci 50. rokov (s výnimkou NDR a Albánska). V dôsledku toho bol menší dopyt po antikoncepcii aj v čase, keď už bola bežne dostupná, a to zase bolo dôvodom, prečo pôrodnosť po legalizácii potratov neklesla až do takej miery ako v západnej Európe. (Nerozhodný postoj v prípade potratovej stratégie znamená narodenie, kým v prípade antikoncepcnej stratégie značí nevysadenie antikoncepcie a teda nenarodenie.) Legalizácia interrupcií aj u nás pôsobila uvoľňujúco na sexuálnu morálku, čím sa (v 60. až 80. rokoch) postupne znižoval priemerný vek sexuálneho debutu a priemerný sobášny vek, čo je podľa van de Kaa krokom 3.

Je paradoxné, že tlak na znižovanie potratovosti po politickej zmene 1989 mal za následok zvýšený dopyt po antikoncepcii a ten zase, spolu s ekonomickými ťažkosťami a westernizáciou (importovanými kultúrnymi vplyvmi), mal za následok liberalizáciu sexuálnej morálky a pokles pôrodnosti. Nultý krok DDR, t.j. masovejšie rozšírenie hormonálnej antikoncepcie, nastáva teda v SR až po r. 1996, t.j. po spoplatnení interrupcií. Dovtedy bolo znižovanie potratovosti predovšetkým výsledkom zmeneného postoja verejnej mienky k potratom (“erózia potratovej mentality”, vyvolaná pôsobením *pro-life* organizácií). Pozná sa to podľa toho, že do r. 1996 sa pokles potratovosti prejavoval len vo vyšších vekových skupinách najmä vydatých a vzdelaných žien.

Strata výhod, poskytovaných novomanželom v ČSFR, spolu s novými možnosťami pre mladých ľudí neviazaných na rodinu, viedla od r. 1991 k zníženiu sobášnosti a zníženiu počtu prvorodených detí. K zníženiu počtu narodených vyššieho poradia (krok 1) neprispela antikoncepcia ako v západnej Európe, ale už spomínaná potratovosť za komunizmu, ďalšie

mierne zníženie bolo vyvolané nevydarenou reformou rodinných prídavkov r. 1993 -1994. Dá sa povedať, že hlavnou príčinou zníženia pôrodnosti je pokles sobášnosti (Pastor, K., 2003). Dvojdetný model je u nás stále dominantný, pravdepodobnosť, že sa narodí druhé dieťa, klesla len nepatrne.

Zvyšovanie sobášneho veku privítali niektorí odborníci s nádejou, že sa tak podarí znížiť rozvodovosť. Nestalo sa tak a zrejme sa ani nestane, a to preto, že so zvyšovaním sobášneho veku u žien nad 19 rokov a u mužov nad 23 rokov pravdepodobnosť rozvodu neklesá, ale pomaly rastie.

Medzi demografické dôsledky prebiehajúcich zmien demografického správania prirodzene patrí aj starnutie populácie, úbytok obyvateľstva, nárast počtu migrantov, relatívny nárast jednočlenných domácností a neúplných rodín. Prinesú veľa vážnych problémov, ktoré sa naplno prejavia až neskôr. Sú to známe témy, diskutované na iných miestach. Ich opakovanie by asi vyznievalo fráзовito, hoci sa nedá povedať, že by si naša verejnosť už naplno uvedomovala ich závažnosť.

3. Zmeny v rodinných hodnotách ako dôsledky zmien demografického správania

Zmeny v chápaní hodnoty manželstva, rodiny, rodičovstva, detí sa na Slovensku zatiaľ veľmi neprejavili. Prakticky všetky prieskumy ukazujú, že podiel respondentov, pre ktorých rodina patrí medzi najvyššie hodnoty, je stále vysoký, aj medzi mladými ľuďmi. To isté platí aj pre hodnotu manželstva, ideálnu i realizovanú plodnosť, hoci aj tu badať určitý vývoj (napr. Matulník J. - Ritomský, A. - Pastor, K., 2003). K zmenám v rodinných hodnotách zatiaľ u nás nedošlo. Na druhej strane spôsob života mladých ľudí týmto hodnotám nezodpovedá. Možno preto, že tieto hodnoty považujú za príliš vysoké a momentálne nedosiahnuteľné, alebo si, naopak, myslia, že ich ľahko dosiahnu aj neskôr, bez námahy a obmedzovania sa v súčasnosti.

Aj u nás platí, že mladí ľudia odkladajú založenie rodiny, lebo ju z rôznych (väčšinou ekonomických) dôvodov mať nemôžu, a nie ako sa domnieva napr. L. Rabušic (2002), že nemajú rodinu, lebo ju mať nechcú. Zatiaľ teda založenie rodiny odkladajú, ale ak nebudú mať ani len nádej na zlepšenie, z núdze sa stane cnosť a naozaj prestanú chcieť, čo aj tak nemôžu mať. V súčasnosti ideálna plodnosť stačí na rozšírenú reprodukciu, zamýšľaná stačí na jednoduchú reprodukciu, a to nielen u nás, ale takmer vo všetkých krajinách, a to napriek tomu, že realizovaná úhrnná plodnosť je hlboko pod zachovnou úrovňou. Podľa nášho výskumu zamýšľaná bezdetnosť v SR je okolo 3 %, t.j. takmer zanedbateľná (Matulník, J. - Ritomský, A. - Pastor, K., 2003). Je možné, že v budúcnosti tento podiel vzrastie. Pri

nedávnom výskume populačnej klímy v Nemecku bol zaznamenaný nový fenomén. Prvýkrát v histórii populačných prieskumov ideálna plodnosť bola pod 2. Pokiaľ nejde o náhodnú chybu, mohlo by to naznačovať novú situáciu, generačnú zmenu. Títo nemeckí mladí ľudia vyrastali v prostredí, kde bolo normálne mať jedno dieťa, dvoj- a viacdetnú rodinu videli asi len zriedka a ani si ju nevedia dosť dobre predstaviť. Je možné, že podobne sa ideálna plodnosť zmení aj v iných krajinách, ktoré od DDR delí časový odstup jednej-dvoch generácií. Hoci u nás zatiaľ nedošlo k zmenám v predstavách o ideálnej rodine, bude treba sledovať možné zmeny trendov. Treba sledovať ideálnu, alebo ešte skôr zamýšľanú plodnosť podľa vekových skupín a ďalších diferenciacných znakov.

Iná otázka je, čo sú ochotní a čo sú schopní urobiť ľudia pre naplnenie týchto predstáv. Ukazuje sa, že mnohí mladí majú o manželstve vysokú mienku, až privysokú, ale práve preto odkladajú jeho uzavretie a podnikajú životné kroky, ktoré to naplnenie skôr sťažujú. Ide o rôzne experimentovanie, vyskúšanie niekoľkých vzťahov (ako to odporúča aj M. Plzák). Vo verejnej mienke panuje dosť silný názor, že manželstvo si najprv treba vyskúšať v neformálnom spoložití, hoci všetky výskumy ukazujú, že takto odskúšané manželstvá majú v priemere kratšiu životnosť než neodskúšané. Tento názor je však silne živený vplyvom masmédií (ženskými časopismi, filmami, televíziou). Silnú toleranciu ku kohabitáciám dosvedčil aj náš výskum. Bude treba sledovať trendy aj v tomto vývoji.

Kohabitácie je možné členiť na niekoľko typov. 1. ako prípravná fáza na manželstvo, 2. ako alternatíva manželstva pre tých, ktorí z nejakého dôvodu nemôžu alebo nechcú uzavrieť spolu manželstvo, 3. ako čakanie na lepšiu partiu, 4. ako forma príležitostného nezáväzného striedania partnerov, 5. ako pohodlnejšia organizácia trávenia nocí a voľného času. Sociálna kontrola nemôže fungovať, pretože masmédiá sú veľmi tolerantné (westernizácia pomocou masovej kultúry, opisy milostných afér známych osobností v časopisoch). Kľúčová by mala byť výchova v rodine, tá však z generácie na generáciu funguje horšie, pretože vychovávatelia sami majú zlé svedomie a nemôžu slúžiť príkladom. Verejnoprávne masmédiá a škola nie sú na tom lepšie.

Ďalší problém pri formovaní manželstva je, že rozhodovanie o živote vo dvojici nie je individuálnym rozhodovaním, ale párovým. Rozhodovaniu v párových vzťahoch nevenovala doteraz sociológia, ale ani psychológia dostatočnú pozornosť. Individuálne sa môže rozhodnúť iba o ukončení vzťahu. Individualizmus je teda prekážkou budovania manželstva (i keď sa niekedy môže zmeniť na symbiózu alebo párový individualizmus). Existencia viacerých spoločensky tolerovaných možností vytvára neistotu a znižuje priestor na vznik manželstva. Je rozšírením slobody, ale len pre toho, kto nechce manželstvo.

Rastúca rozvodovosť má viacero následkov s multiplikatívnym účinkom. Keď deti vyrastajú s jedným rodičom, oslabujú sa užitočné rodové stereotypy. Keď niet stereotypov, partneri nevedia, čo v bežnom živote majú od seba očakávať, nevedia sa zohrať, a to vedie k ďalšiemu rastu rozvodovosti. Problém je aj to, že zatiaľ čo pre sexuálne nezhody sa rozvádza menej ako 1 % manželstiev, pre nehodu pováh vyše 50 % a tendencia je rastúca. Dá sa teda povedať, že manželia nevedia spolu komunikovať a zladať sa. Z týchto čísiel sa zdá samozrejmé, že mladí potrebujú výchovu na manželstvo a nie sexuálnu výchovu. Výskum by to mal overiť.

Zmeny demografického správania priniesli so sebou aj zmenu sexuálnej morálky. Tradičná morálka, podriaďujúca sexualitu určitým obmedzeniam, bola nahradená uvoľnenou, permissívnou sexualitou, podľa princípu neobmedzovania sa. Podrobnejší výskum v podmienkach SR chýba, dobrý obraz o týchto zmenách v prostredí USA poskytuje Hobcraft (1996). Zatiaľ čo v r. 1965 si okolo 67 % Američanov do 30 rokov myslelo, že predmanželský sex je niečo nesprávne, po zavedení antikoncepcie r. 1972 si to myslelo už iba okolo 22 %. O nevere si to myslelo predtým vyše 80 %, potom už iba 44 % mužov a 64 % žien. Zmena správania teda naozaj viedla k hodnotovým zmenám.

4. Ideové dôsledky

“Príbeh DDR je predovšetkým rozprávaním o ideových a kultúrnych zmenách. Čo odlišuje prvý demografický prechod od druhého je nadhodnocovanie sebarealizácie, osobnej slobodnej voľby, osobného rozvoja a životného štýlu a emancipácie ...” (van de Kaa, D., 1996, s. 425). I keď bezpochyby druhú demografickú revolúciu predchádzal určitý posun v hodnotách po 2. svetovej vojne, ako napr. väčšia emancipácia a ekonomická samostatnosť žien, poukazovanie na ľudské práva, treba zdôrazniť, že hlavné ideové zmeny sú nie príčinou, ale produktom DDR. Druhá demografická revolúcia je nesená ideovými zmenami, ktoré sama vyvolala.

Najväčšou ideovou zmenou, ktorú priniesla DDR, je postmoderna (van de Kaa, 1998), ktorá nemá rada autority ani veľké pravdy. Mentalita *antilife* a postmoderna úzko súvisia. Celá doterajšia európska morálka bola orientovaná na službu životu, antikoncepcia do toho priniesla prielom a tak zrelativizovala mnohé etické princípy. Obetovanie sa stalo zbytočným. Nárast postmoderného zmýšľania možno badať aj u nás, hoci samotná zmena nie je dost' dobre zdokumentovaná. Istým prínosom v tomto smere je porovnanie, ktoré publikovala M. Piscová (2002).

V súvislosti so zmenami demografického správania v rámci DDR sa spomína najmä individualizmus. Rozumieme ním nie zdôrazňovanie osobnej zodpovednosti, rozvoja a osobnej hodnoty každého človeka, ale svetonázor, ktorý sa nezaujíma o druhých ľudí, hoci nemusí byť priamo egoizmom. Individualizmus nastal na začiatku DDR, tá ho iba umožnila. Dovtedy sa za morálne považovalo robiť všetko pre dobro svojej rodiny a svojich detí (king-child) a morálny človek tomu podriaďoval aj svoje osobné ambície. Kontrola pôrodnosti však umožnila podriadiť rodinný život osobným ambíciám, snahám o sebarealizáciu mimo rodiny. Pred DDR pracovná a záujmová činnosť (mužov i žien) mimo rodiny mala za hlavný cieľ zabezpečenie prostriedkov pre rodinu, dnes je možné urobiť z nej cieľ sám osebe. Kariéra, sebarealizácia, kvalita života, reprodukčné zdravie... to sú hlavné pojmy individualizmu.

U nás bol rozmach individualizmu podporený aj inštitucionálne. V médiách, v školách i v odborných kruhoch individualizmus bol a aj je mnohokrát prezentovaný takmer ako nový “vedecký svetonázor”, t.j. ako jediný možný, povinný pre moderného človeka. Podpora individualizmu sa u nás ospravedlňovala tým, že sa dával do protikladu s kolektivismom, a ten sme predsa odmietli spolu s komunizmom. V skutočnosti však individualizmus, rovnako ako kolektivismus, je v rozpore s altruizmom, ktorý tvorí základ kresťanskej morálky.

Ako zdôvodnil J. Surkyn na Európskej populačnej konferencii vo Varšave 2003, sociálny kapitál nevyhnutný na udržanie spoločnosti (sociálnu kohéziu) a individualizmus, typický pre DDR, sú v protiklade. Preto nielen z hľadiska demografického výskumu, ale i z hľadiska fungovania spoločnosti vôbec bude potrebné hlbšie študovať podstatu individualizmu, jeho prejavy, determinanty a súvislosti.

Individualizmus súvisí s ponímaním ľudských práv. Je pravda, že druhá svetová vojna a boj proti totalitným systémom spravil ľudí citlivejších na ľudské práva, ale zároveň je pravda aj to, že dnešné (postmoderné) chápanie týchto práv nemá veľa spoločné s ich pôvodnou ideou, ktorá je vyjadrená vo *Všeobecnej deklarácii ľudských práv* (VDLP). Kľúčovým pojmom VDLP sú *prirodzené práva*, t. j. také, ktoré človek má už preto, že je človekom (v reči deklarácie nezávislosti USA “má ich od Stvoriteľa”) a nikto ich nemôže zrušiť. Dnes sa hovorí skôr o *základných ľudských právach*, ktoré definuje OSN (a OSN ich zrejme môže aj zrušiť). Kým vo VDLP sú ľudské práva prirodzene spojené aj s povinnosťami, dnes sa povinnosti nespomínajú. Jednotlivec je bohom sám sebe.

Vrcholom tohoto procesu v oblasti, ktorá nás zaujíma, sú reprodukčné práva. Od pôvodnej interpretácie (každý si môže založiť rodinu a mať toľko detí, koľko uzná za vhodné, a nikto mu v tom nesmie brániť) sa zmenili vo svoj opak: každý má právo na nereprodukciu a na ničím neobmedzovaný sexuálny život, vrátane práva na bezpečný potrat. Takto ich

interpretuje napr. *Charta sexuálnych a reprodukčných práv* (IPPF, 1996) alebo kontroverzná *Rezolúcia Európskeho parlamentu o sexuálnom a reprodukčnom zdraví a právach z 2.7.2002* a už aj u nás nachádza zástancov. Tento interpretačný posun má *ex post* ospravedlniť nové demografické správanie a prv nebol mysliteľný.

Ďalšou ideovou zmenou, ktorá sa uvádza v súvislosti s druhou demografickou revolúciou, je nárast emancipácie žien a feminizmu. Klasická teória (van de Kaa, D., 1996) ho uvádza ako jeden z faktorov, spôsobujúci DDR. Predpokladá sa, že rast ženskej emancipácie vedie k väčšej orientácii žien mimo hraníc vlastnej rodiny a tak k zníženiu pôrodnosti (McDonald, P., 2002). Z rovnakých dôvodov sa podpora ženskej emancipácie (*empowerment of women*) udáva ako jedno z protipopulačných opatrení aj v dokumentoch OSN, konkrétne v záverečných dokumentoch populačných konferencií. Tak napr. v materiáli *Kľúčové opatrenia pre ďalšiu implementáciu Akčného programu Káhirskej konferencie z r. 1999* (z konferencie Káhira+5 v New Yorku) sa emancipácii žien venuje takmer tretina textu.

Je však rovnako dobre možné, že nárast feminizmu (v tej podobe ako ho dnes poznáme) je nie príčinou, ale skôr dôsledkom demografických zmien. Antikonцепcia totiž nielenže umožnila ženám správať sa nezávislejšie, ale ich do toho aj núti. Liberalizácia potratov, sterilizácia a ženská antikoncepcia priam vychovávajú mužov k nezodpovednosti. Z tohoto pohľadu vyznieva dosť paradoxne volanie po väčšej zaangažovanosti mužov za rodinu, keď sa im na to odoberá dôvod i prostriedky. Masové rozšírenie antikoncepcie v populácii totiž deformovalo vzťahy medzi mužmi a ženami. Utvárajú sa také vzťahy, ktoré robia ženu zraniteľnejšou (napr. nižšia stabilita manželstiev, ekonomická závislosť po rozvode,...), proti čomu sa žena musí brániť už vopred. Obraz muža-živiteľa prestáva byť užitočný. To môže dospieť až k snahe vylúčiť muža z rodiny ako zbytočného a k požiadavke, aby prispieval na výchovu detí prostredníctvom daní. Na druhej strane ak regulácia pôrodnosti je samozrejmosťou, výchova detí sa zrazu dá chápať ako koníček. Potom však nie je dôvod, aby rodina a starosť o ňu bola spoločensky vyzdvihovaná. Postmoderná žena sa právom pýta, prečo by mala byť spoločensky a finančne menej cenená než muž, ktorý ju opustil, a hľadá riešenie na nesprávnej strane, napr. v kariére. Feminizmus vlastne dehonestuje ženu tým, že za spoločensky hodnotnú činnosť považuje iba činnosti, tradične vykonávané mužmi.

Zdá sa, že utváranie podmienok na lepšie zladenie rodičovskej a pracovnej roly ženy (aj muža) napomáha pôrodnosti. Treba dôslednejšie sledovať požiadavky žien a riešiť ich v správnom kontexte a posilniť výskum v tomto smere. Zároveň treba skúmať ideové zázemie zdravej rodiny.

Často sa udáva, že príčinou DDR je sekularizácia. Ukazuje sa, že je to skôr naopak, určité zmeny v demografickom správaní majú za následok silnú sekularizáciu. Mladí ľudia, keďže sú neskúsení, ľahko sa dajú oklamať presexualizovaným a prosexuálnym prostredím (niekedy len importovaným), ľahko podľahnú pokušeniu a správajú sa v rozpore s náukou cirkvi, ku ktorej sa hlásia (porov. Matulník, J.-Ritomský, A. - Pastor, K., 2003). Niekedy ešte majú možnosť vrátiť sa späť a neskôr to využijú, ale zväčša sa postaví do obrannej pozície, a tak sa vzdávajú od svojej cirkvi.

Najlepším príkladom je antikoncepcia. Veľa ľudí, deklarujúcich sa ako veriaci, je toho názoru, že to je normálne. Podobne kohabitácie. Mnoho ľudí ich podceňuje. Aj mnohí ľudia z kresťanských rodín si myslia, že mladí by si to mali vyskúšať, aby sa predišlo rozvodu. Je jasné, že takíto ľudia berú cirkev s rezervou. Nechcú sa rozísť s cirkvou, ale nechcú to preháňať. Pomaly sa dostávajú do situácie, že cirkev je pre nich len vzdialený príbuzný. Časom prestane byť pre nich dôležitá.

Iným príkladom sú ženy, ktoré absolvovali umelý potrat. Ich podiel je taký veľký, že isto je medzi nimi aj veľa žien, ktoré sa označujú za veriace. Svojím skutkom sú exkomunikované. Niektoré privedú výčitky svedomia späť, ale mnohé z nich zaujmú odmietavý postoj k cirkvi. Podobne na tom sú rozvedení a hlavne rozvedení a následne druhýkrát zosobášení - v cirkvi niet pre nich dostatok miesta. Možno práve oni sú tí, ktorí pri sčítaní ľudu rubriku o náboženskom vyznaní nevyplnili. A čo je hlavné, ako budú takíto ľudia vychovávať svoje deti?

Sekularizácia ako výsledok a stimulátor demografických zmien si zasluhuje podrobnejší výskum.

5. Zdravotné dôsledky

Nedávne demografické zmeny prinesú so sebou aj dôsledky, týkajúce sa zdravia populácie. Niektoré je možné overiť už dnes, niektoré pravdepodobne až s odstupom času. Niektoré súvisia so zmenou vekovej štruktúry osôb v riziku, iné so zmenou intenzity rizika. Bude to treba potvrdiť v nasledujúcom výskume.

Preferovanie alternatívnych životných štýlov, nezáujem o trvalý partnerský vzťah, odkladanie sobáša a vo všeobecnosti zvýšené užívanie antikoncepcie môže podnecovať do promiskuity. Významným dôsledkom demografických zmien je potom zvýšený výskyt pohlavných chorôb a AIDS, obzvlášť v súvislosti s prostitúciou (najmä pouličnou) a intravenóznym užívaním drog. Už teraz bol zaznamenaný rapidný nárast výskytu syfilisu.

Zatiaľ čo r. 1990 bolo v SR hlásených 32 prípadov, r. 2000 to bolo až 337 nových ochorení, z toho viac ako polovica v Bratislave (ÚZIS).

Je potrebné študovať aj ďalšie prípadné zdravotné následky zvýšeného užívania hormonálnej antikoncepcie či už pozitívne, alebo negatívne. Bude treba venovať zvýšenú pozornosť štúdiu výskytu a príčin biologickej neplodnosti (infekundity), a to najmä v súvislosti s predchádzajúcim potratom či metódou užíwanej antikoncepcie.

Dá sa predpokladať, že v dôsledku presunu pôrodnosti do vyššieho veku vzrastie výskyt vrodených chýb, keďže toto riziko u matiek nad 35 rokov je väčšie (najmä u prvorodičiek). Doteraz sa to nemohlo veľmi prejavíť, pretože zatiaľ nedošlo k presunu plodnosti, ale iba k poklesu plodnosti v mladších vekových skupinách. Z toho istého dôvodu by v blízkom čase mohol vzrásť aj index samovoľnej potratovosti. Takisto sa dá očakávať zvýšený výskyt komplikácií pri pôrode a častejší výskyt pôrodov cisárskym rezom.

Zvýšenie rozvodovosti a nestabilita neformálnych partnerských zväzkov, absencia bezpečného zázemia a anómia sa pravdepodobne prejaví aj zvýšením výskytu depresí, prípadne i samovrážd.

Je tiež pravdepodobné, že sa potvrdí nárast výskytu homosexuálnej orientácie najmä v niektorých prostrediach (napr. v mestskom prostredí). Dôvodov na to by mohlo byť niekoľko. Vinou nárastu rozvodovosti deti vychováva iba jeden z rodičov, takže im chýba vzor rodového správania a nemajú možnosť identifikovať sa so svojou rolou. Vinou presexualizovaného prostredia a skorých sexuálnych debutov majú adolescenti zlé skúsenosti s predčasným sexom a deformovaný vzťah k opačnému pohlaviu. Ľudské partnerské vzťahy hľadajú skôr medzi osobami rovnakého pohlavia, čo môže prerásť do homosexuálnych vzťahov. Podobný účinok by mohlo mať aj sexuálne a emocionálne zneužitie v mladosti.

Zníženie sobášnosti a nárast rozvodovosti bude mať za následok nárast skupiny slobodných a rozvedených. Je známe, že slobodní a rozvedení majú kratšiu strednú dĺžku života než ženatí muži (zrejme vinou iného štýlu života). Bude teda zaujímavé sledovať, či zvýšenie podielu týchto osôb neovplyvní aj celkovú strednú dĺžku života (všetkých mužov). Pravda, ak je táto hypotéza pravdivá, zreteľnejšie sa to prejaví asi až o 3 desaťročia.

6. Ďalšie spoločenské dôsledky

Nedávne zmeny demografického správania na Slovensku typické pre druhú demografickú revolúciu, majú aj mnoho ďalších spoločenských dôsledkov, v dlhodobej perspektíve až po striedanie civilizácií. Aspoň stručne vymenujeme niektoré z nich.

Sú to predovšetkým ekonomické dôsledky. Pokles sobášnosti a pôrodnosti z krátkodobého hľadiska znamená úsporu verejných výdavkov (na podporu mladých rodín, školstvo, byty,...). To môže vo verejnej mienke vyvolať nárast očakávaní, ktoré však budú vystriedané sklamaním. Zo strednodobého hľadiska, ktoré sa prejaví už o dve generácie, populačné starnutie značí nápor na verejné výdavky štátu najmä na zdravotníctvo a pokles reálnych dôchodkov. Žiadna dôchodková reforma nebude môcť zabrániť nárastu hodnoty práce a poklesu ceny peňazí.

Dá sa očakávať, že prebiehajúci rozpad rodín, ktorý zasiahne veľkú časť populácie, rozpad tradičných hodnotových systémov a anómia vyústia do nárastu kriminality a toxikománie. Osobitne bude treba monitorovať prejavy sexuálne motivovaného násillia.

Politické dôsledky sa prejavia na rôznych úrovniach. Predovšetkým spoločnosť sa bude musieť rozhodnúť, či robiť politiku v prospech dôchodcov, v prospech úspešných individualistov alebo rodín s deťmi. Do popredia sa dostane migračná politika, vzťahy k migrantom a krajinám ich pôvodu. Negatívne dôsledky sa prejavia v zahraničnej politike. Aj Slovensko sa môže ocitnúť medzi účastníkmi potenciálneho konfliktu civilizácií. Stret tradičnej a novej, životu nežičlivej kultúry vyvoláva napätie. Už teraz bohaté a rozvinuté národy majú tendenciu vnucovať svoju kultúru a malthuziánske zmýšľanie národom, pre ktoré je takéto zmýšľanie neprijateľné, pretože je v rozpore s ich kultúrnymi tradíciami. Reč je hlavne o islamskom fundamentalizme. Súčasný spoločenský a demografický vývoj v rozvinutých krajinách a sprievodné kultúrne zmeny vyvolávajú neprimerané obavy a reakcie, ktorými je živý aj medzinárodný terorizmus. Analogickou reakciou na domácom poli je vznik nových siekt. Keďže takéto dekadentné vplyvy sa šíria najmä z demokratických krajín, môžu sa stať argumentom proti demokracii samotnej. resp. proti európskej kultúre.

Prebiehajúca DDR mení nielen politické témy, ale aj politikov. To, čo môžeme vidieť v západnej Európe už dnes, zrejme bude aj u nás. Isteže nie všetci, ale veľká časť západoeurópskych politikov v popredných funkciách sú "deti sexuálnej revolúcie". Dnešní päťdesiatnici a šesťdesiatnici mali v tom čase okolo 20 rokov. To oni menili svet tým, že realizovali sexuálnu revolúciu, a sexuálna revolúcia menila ich. Dnes patria medzi popredných predstaviteľov ľavice a pomáhajú naplňovať víziu Marxa a Engelsa, ktorí v *Komunistickom manifeste* sľubovali zánik kapitálu, náboženstva a tradičnej rodiny. Ako člena EU sa to bude týkať priamo i Slovenska. Medzi politické dôsledky zmien demografického správania teda patrí i presadzovanie protirodínnej politiky (Freiová, M., 1998; Pastor, K., 2001 a i.).

Existencia viacerých pohľadov na študovanú problematiku, politických prúdov, teórií, či viacerých alternatívnych dôsledkov v rámci jednej teórie síce sťažuje štúdium takého komplikovaného javu, ako sú dôsledky prebiehajúcich zmien demografického správania, sú však zároveň dôvodom na nádej. Našťastie tendencie, o ktorých sme hovorili, nie sú jednoznačne dané, neomylné predurčené. Ak budeme lepšie poznať príčinné súvislosti možných následkov, môžeme sa tým spoločensky nežiadúcim aspoň čiastočne vyhnúť. Ak náš budúci výskum k tomu prispeje, splní svoje poslanie.

Doc. RNDr. Karol Pastor, CSc.

Fakulta matematiky, fyziky a informatiky UK, Bratislava

Literatúra

Freiová, M., 1998: Východiska rodinnej politiky. Občanský institut, Praha.

Hobcraft, J., 1996: Fertility in England and Wales: A Fifty-Year Perspective. *Population studies*, 50, s. 485-524.

IPPF, 1996: IPPF Charter of Sexual and Reproductive Rights. www.ippf.org/charter1.

Matulník, J. 1998: Pokles pôrodnosti na Slovensku. Sociologická perspektíva. FH TU, Trnava.

Matulník, J. - Ritomský, A. - Pastor, K., 2003: Analýza makrospoločenských faktorov súčasného vývoja pôrodnosti na Slovensku. FH TU, Trnava.

McDonald, P.F., 2002: Sustaining Fertility through Public Policy: The Range of Options. *Population-E*, 57, č. 3, s. 417-446. Český preklad Možnosti státní politiky k udržení plodnosti. *Demografie* 46, 2004, č. 1, s. 1-21.

Pastor, K., 1998: Druhá demografická revolúcia. Slávnostná konferencia 30 rokov Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti, Bratislava 26.3.1998. Zborník. SŠDS Bratislava, s. 34 - 36.

Pastor, K., 2001: Podoby rodinnej politiky. In.: *Mozaika rodiny. Príspevky a závery z konferencií.* MŠSR, Bratislava, s. 4-5.

Pastor, K., 2002: Rodina a rodinná politika v druhej demografickej revolúcii. In: Matulník, J. - Minichová, M. - Vavrová, Z. (Eds.): *Rodina v ohrození - výzva pre sociálne vedy.* Zborník príspevkov, Modra 29.-30.4. 2002. Katedra sociológie FH TU, Trnava, s. 30-41.

Pastor, K., 2003: Populačný vývoj a zmeny maritálneho správania na Slovensku. Slávnostná konferencia 35 rokov Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti, Bratislava 25.3.2003. Zborník vedeckých prác. SŠDS Bratislava, s. 68-72.

Pavol VI., 1968: *Humanae vitae.* Český preklad Vyšehrad, Praha 1969.

Piscová, M., 2002: Marital and parental start and demographic behaviour in Slovakia (and in Europe) at the turn of centuries. *Sociológia* 34, č.2, s. 251-268.

Rabušic, L., 2002: K některým předpokladům formulace pronatalitní politiky. *Demografie*, 44, č. 3, s. 177-187.

- van de Kaa, D., 1987: Europe's Second Demographic Transition. Population Bulletin. Vol.42. No.1.
- van de Kaa, D., 1996: Anchored Narratives: The Story and Findings of Half a Century of Research into the Determinants of Fertility. Population Studies, 50, s. 389-432.
- van de Kaa, D., 1998: Postmodern Fertility Preferences: from Changing Value Orientation to new Behaviour. Working Papers in Demography. No. 74. The Australian National University.
- Vaňo, B. ed., 2003: Populačný vývoj v Slovenskej republike 2002. VDC, Infostat Bratislava.

BIBLIOGRAFICKÉ INFORMÁCIE

- Arts, W. – Hagenaers, J. – Hahman, L.: The cultural Diversity of European Unity (Values Study), Sociológia 2004/2, s. 168 – 171, recenzia, Katarína Strapcová
- Buchanan, J. Patrick: Smrt Západu, Mladá fronta, Praha 2004
- Gaspari, Christof: Kinder als geschenk sehen, Vision 2000, 2004/3, s. 22 - 23
- Chorvát, Ivan: Premeny rodiny v urbánnom prostredí, Sociológia 2003/2, s. 173-176
- Lecaillon, Jean-Didier: Příčiny a dusledky demografické imploze na konci 20. století, In: Světový kongres rodin, Praha 1997, Lejeune, Jerome: Nenarozený člověk – hříčka vědy, In: Centrum pro rodinný život, 1992/12
- Lenczová, Terézia: Pronatalitné zámery štátnej rodinnej politiky SR, výskumná štúdia, Výskumný ústav práce, sociálnych vecí a rodiny, Bratislava, rok 1996
- Matulník, Jozef: Pokles pôrodnosti na Slovensku , sociologická perspektíva, FT TU v Trnave, rok 1998
- Matulník, Jozef – Pastor, Karol: Pokles pôrodnosti na Slovensku ako deviácia a ako výskumný problém, Sociológia 1997/5, s. 549 - 560
- Matulník, Jozef – Ritomský, Alojz – Pastor, Karol: Makrospoločenské faktory súčasné ho vývoja pôrodnosti na Slovensku, Sociológia 2003/4, s. 307 – 332
- Ondrejko, Peter: Modernizácia a anómia: Je teória anómie aktuálna i v súčasnej slovenskej spoločnosti? Sociológia 2000/4)
- Pastor, K.: Podoby rodinnej politiky. Mozaika rodiny. Príspevky a závery z konferencií. MŠSR, Bratislava 2001, s. 4-5.
- Pastor, K.: Rodina a rodinná politika v druhej demografickej revolúcii. In: Matulník, J., Minichová, M., Vavrová, Z. (Eds.): Rodina v ohrození - výzva pre sociálne vedy. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie Problémy a perspektívy filozofických, humanitných a sociálnych vied, Modra 29.-30.4.2002. Katedra sociológie FH TU, Trnava 2002, s. 30-41. ISBN 80-89074- 35-9.
- Pastor, K.: Demografické zmeny v reťazci príčin a následkov. In: Sociálne a zdravotné dôsledky zmien demografického správania na Slovensku ako výskumný problém. FH TU v Trnave, Trnava 2004, s. 33-52. ISBN 80-90074-94-4.

Pastor, K.: Zamýšľaná plodnosť v SR podľa súčasných prieskumov populačnej klímy. In: Rodina. 9. slovenská demografická konferencia. Tajov 17.-19.9.2003. Zborník vedeckých prác. SŠDS, Bratislava 2003, s. 29 - 34. ISBN 80-88946-28-X.

Schenk, Juraj: Anómia na Slovensku: pokus o meranie, Sociológia 2004/2, s. 107 - 136

„Štát je zodpovedný za blaho občanov. Z toho dôvodu je oprávnené, aby zasahoval do usmerňovania rastu obyvateľstva. Môže to robiť objektívnou a taktnou informáciou, ale nikdy nie autoritatívnym a donucovacím spôsobom. Nemôže oprávnené nahradiť iniciatívu manželov, ktorí sú prví zodpovední za plodenie a výchovu svojich detí. V tejto oblasti štát nemá právo zakročovať prostriedkami, ktoré sú v rozpore s morálnym zákonom.“

Katechizmus katolíckej cirkvi, čl. 2372

Rodina a zodpovedné rodičovstvo dnes

Informačný list občianskeho združenia Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo

Adresa redakcie: Ambroseho 6, 851 02 Bratislava 5, tel. kontakt 02/54792302, e-mail: family.t@stonline.sk

Odborný tím spolupracovníkov:

Doc. MUDr. Jozef Glasa, PhD, Doc. PhDr. Mária Glasová, PhD, PhDr. Marián Košč, PhD, Doc. PhDr. Jozef Matulník, PhD, Doc. MUDr. ThDr. Marián Mráz, PhD, SJ, PhDr. Lúcia Mikulcová, h.Doc.RNDr. Karol Pastor, PhD, Mgr. Ivan Podmanický, Doc. PhDr. Mária Potočárová, PhD, Doc. MUDr. Alojz Rakús, PhD

Číslo zostavili: Terézia Lenczová, Doc. RNDr. Karol Pastor, CSc.

Preklad: Terézia Lenczová

Šéfredaktor: Ing. Terézia Lenczová, CSc.

Číslo registrácie : 2378/2000

Texty neprešli jazykovou úpravou

Sadzba: Peter Blaho

Tlač: SÚTN, Bratislava

ISSN 1335 – 7980

